

**ODNOS SLOVENCEV DO IZSELJENCEV, NEKOČ IN DANES:
Okrogla miza, Ljubljana, 4. junij 2002**

**THE RELATION OF SLOVENES TOWARD EMIGRANTS:
A Round Table, Ljubljana, 4 June 2002**

(UREDIL/EDITED BY MARJAN DRNOVŠEK)

ODNOS SLOVENCEV DO IZSELJENCEV OKROGLA MIZA, LJUBLJANA, 4. JUNIJA 2002

UVODNO SPOROČILO

Muzej novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani je v sodelovanju z Inštitutom za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU 4. junija 2002 v prostorih muzeja pripravil okroglo mizo na temo »Odnos Slovencev do izseljencev«. Spodbudi za razgovor sta bili: prvič, razstava z naslovom »Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu«,¹ ki je bila na ogled v istem muzeju od 24. oktobra 2001 do 15. oktobra 2002, in, drugič, sprejetje »Resolucije o Slovencih po svetu« v Državnem zboru Republike Slovenije januarja 2002.² Povezanost preteklosti s sedanostjo s poudarkom na ohranjanju izseljenskega arhivskega, muzejskega in knjižnega gradiva in o možnostih njegove predstavitve v muzejih v Sloveniji je bilo jedro razgovora na srečanju poznavalcev izseljenske tematike. Razgovoru je prisostvovala tudi večja skupina novinarjev. Slovenskemu izseljenskemu gradivu je bila posvečena že okrogla miza, ki je potekala 31. maja 2000 na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU,³ zato je bila na tem omizju bolj v ospredju muzejska predstavitve izseljenske tematike. Slovenija nima izseljenskega muzeja. Poleg občasnih razstav imamo samo v muzeju Miklova hiša v Ribnici na Dolenjskem stalno postavitev razstave »V Ameriko!«, ki govori o izseljevanju iz omenjene doline. To je doslej edina stalna razstava.⁴ Tudi po razgovoru je ostala dilema med postavitvijo osrednje slovenske izseljenske razstave ali samo z vključitvijo izseljenske tematike v že obstoječe muzejske postavitve na Slovenskem. Bolj realna je druga pot.⁵ Že na predhodni okrogli mizi (2001) in tudi na obravnavani smo ugotovili, da je velika praznina glede na ohranjenost izseljenskega arhivskega in muzejskega gradiva v ustanovah (arhivi, muzeji, knjižnice, raziskovalni inštitut), del se nahaja pri zasebnikih v Sloveniji ali tujini, nekaj gradiva hranijo tudi institucije v tujini, npr. v ZDA (Immigration History Research Center, University of

¹ Ob razstavi je izšel tudi zbornik, ki poleg splošnega uvodnika o slovenskem izseljenstvu vsebuje tudi 27 življenjskih zgodb posameznikov ali družin, ki so bile prikazane na razstavi. Povzetki teh zgodb so tudi v angleškem jeziku. Glej: *Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu* (uredniki Marjeta Mikuž, Monika Kokalj Kočevar, Nataša Strlič, Marjan Drnovšek, Daša Hribar), Muzej novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani, 2001, 155 str.

² Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu, številka 007-05/90-2/20, 23. januarja 2002.

³ Diskusija je objavljena. Glej: »Slovensko izseljensko gradivo«, *Dve domovini/Two Homelands*, 11-12 (2000), Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, str. 91-144.

⁴ Ob razstavi je izšla dvojezična (slovensko-angleška) zloženka, poročilo o njej pa je objavljeno tudi v naši reviji.

Glej: Viktorija Kante, *Razstava »V Ameriko!« v Muzeju Miklova hiša v Ribnici na Dolenjskem, Dve domovini/Two Homelands* 13 (2001), Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, str. 191-192.

⁵ Edini kustodiat za omenjeno tematiko je v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani.

Minnesota).⁶ V okviru Urada za zamejstvo in Slovence po svetu pri Ministrstvu za zunanje zadeve RS teče projekt evidentiranja in vzpostavitve sistema ohranjanja arhivskega gradiva v tujini. Projekt teče v letih 2002-2003, izvajalca sta Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in Znanstvenoraziskovalno središče RS Koper. Velik korak na pravnem področju je bilo sprejetje Resolucije o Slovencih po svetu. Že v 5. členu slovenske ustave (1991) je bila izpostavljena skrb za slovenske izseljence in zdomec ter pospeševanje njihovih stikov z domovino, z Resolucijo pa so te naloge bolj konkretizirane. O izvrševanju Resolucije je tekla debata tudi na okrogli mizi.

S prispevki in diskusijo so sodelovali: Inga Brezigar Miklavčič (Goriški muzej, Nova Gorica), Milena Domjan (Ministrstvo za kulturo RS, Ljubljana), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), mag. Daša Hribar (Slovenski etnografski muzej), Boštjan Kocmur (Izseljensko društvo Naša Slovenija), dr. Mihael Kuzmič (Evangelikičanska teološka fakulteta, Osijek, Hrvaška), mag. Marjeta Mikuž (Muzej novejšje zgodovine Slovenije), Vera Papež Adamič (izseljenka), Janez Rihar (Rafaelova družba v Ljubljani), Janez Rogelj (Slovenska izseljenska matica), dr. Julijan Strajnar (Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU) Nataša Strlič (Muzej novejšje zgodovine Slovenije), mag. Rozina Švent (Narodna in univerzitetna knjižnica), dr. Zvone Žigon (Ministrstvo za zunanje zadeve RS).

Moderator razgovora je bil dr. Božo Repe (Filozofska fakulteta, Ljubljana).

THE RELATION OF SLOVENES TOWARD EMIGRANTS ROUND TABLE, LJUBLJANA, JUNE 4th 2002

INTRODUCTORY NOTE

The Museum of Modern History of Slovenia (Muzej novejšje zgodovine Slovenije) in Ljubljana has, in cooperation with the Institute for Migration Studies of the Scientific Research Centre of the Slovene Academy of Sciences and Arts (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), prepared in the premises of the museum on June 4th 2002 a round table on thematic »The relation of Slovenes toward emigrants«. Initiatives for the discussion were, firstly, an exhibition titled »Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu« («The emigrant: life stories of Slovenes across the world»)⁷ held in the same museum from October 24th 2001 to October 15th 2002, and secondly, the acceptance of

⁶ Andrej Vovko, Immigration History Research Center (Raziskovalni center za zgodovino priseljevanja) Univerze Minnesota v St. Paulu, ZDA, in njegova slovensko-ameriška zbirka, Dve domovini/Two Homelands, 1 (1990), Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, str. 383-391.

⁷ Along the exhibition a miscellany was published, which beside the general introduction on Slovene emigration contains 27 life stories of individuals or families that were shown at the exhibition. Enclosed are summaries of those stories in English language. See: Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu (editors Marjeta Mikuž, Monika Kokalj Kočever, Nataša Strlič, Marjan Drnovšek, Daša Hribar), Muzej novejšje zgodovine Slovenije in Ljubljana, 2001, 155 pages.

the »Resolution on Slovenes abroad« in the parliament of the Republic of Slovenia in January 2002.⁸ Connectedness of the past with the present, with stress on preserving emigrant archival, museum, and literary material, and possibilities of presenting the material in museums in Slovenia, were the core of the discussion at the meeting of experts on emigration thematic. A large group of journalists was present at the discussion. Dedicated to Slovene emigration materials was the round table on May 31st 2000 at the Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU⁹; thus the above-mentioned round table was more focused on museum presentation of the emigration thematic. Slovenia has no emigration museum. Beside periodical exhibitions we have only in the museum Miklova hiša in Ribnica in Lower Carniola a permanent exhibition »V Ameriko!« (To America!), which is about emigration from the mentioned valley. That is until the present the only permanent exhibition.¹⁰ After the discussion, the dilemma on whether to set a central Slovene emigrant exhibition or only include emigrant thematic into the existing museum settings, remained. Another way is more realistic.¹¹ Already at the preceding round table (2001), and at the here mentioned we have ascertained a large void in regard of the preserved emigrant archival and museum materials in institutional institutions (archives, museums, libraries, research institute); part of the materials are kept by private persons in Slovenia or abroad, some are kept in institutions abroad, for example in the U.S.A. (Immigration History Research Center, University of Minnesota).¹² In the frame of the Urad za zamejstvo in Slovence po svetu (Office for Slovenes abroad) at the Ministry for Foreign Affairs of the Republic of Slovenia a project of identifying and establishing a system of preservation of archival materials abroad is in course. The project is to be carried out in the years 2002-2003, and the contractors are the Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU and the Znanstveno-raziskovalno središče (Scientific-research centre) Koper. A large step in the legal field was the adoption of the Resolution on Slovenes abroad. In the 5th article of the Slovene Constitution (1991) a concern for Slovene emigrants and for promotion of their contacts with the homeland was already expressed. With the Resolution those tasks have become more concrete. The discussion at the round table was also about the bringing to realisation the Resolution.

Taking part with contributions and discussion were: Inga Brezigar Miklavčič (Goriški muzej, Nova Gorica), Milena Domjan (Ministrstvo za kulturo RS, Ljubljana), Marjan Drnovšek, PhD (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Daša Hribar,

⁸ The Resolution on relations with Slovenes abroad, No.: 007-05/90-2/20, January 2002.

⁹ Discussions of the round table are published. See: »Slovensko izseljensko gradivo«, Dve domovini/Two Homelands, No. 11-12 (2000), Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, pp. 91-144.

¹⁰ A bilingual (Slovene-English) folder was issued at the occasion of the exhibition; a review on it is published in our journal.

¹¹ The only custody for the mentioned thematic is in the Slovenski etnografski muzej (Slovene ethnographic museum) in Ljubljana.

¹² Andrej Vovko, Immigration History Research Center of the University in Minnesota in St. Paul, U.S.A., and his Slovene-American collection, Dve domovini/Two Homelands, No. 1 (1990), Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, pp. 383-391.

M.A. (Slovenski etnografski muzej), Boštjan Kocmur (Emigrant society Naša Slovenija), Mihael Kuzmič, PhD (Evangelical Tehological Faculty, Osijek, Croatia), Marjeta Mikuž, M.A. (Muzej novejšje zgodovine Slovenije), Vera Papež Adamič (emigrant), Janez Rihar (The Rafael society in Ljubljana), Janez Rogelj (Slovenska izseljenska matica), Julijan Strajnar, PhD (Glasbeno-narodopisni inštitut ZRC SAZU), Nataša Strlič (Muzej novejšje zgodovine Slovenije), Rozina Švent, M.A. (Narodna in univerzitetna knjižnica), Zvone Žigon, PhD (Ministrstvo za zunanje zadeve RS).

The moderator of the discussion was Božo Repe, PhD (Filozofska fakulteta, Ljubljana (Faculty of Arts)).

DISKUSIJSKI PRISPEVKI:

Marjeta Mikuž: V našem muzeju je nastala razstava z naslovom »Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu«, ki smo jo pripravili lansko leto v mesecu oktobru in bo odprta tudi do oktobra letošnjega leta. Razstava je plod medinstitucionalnega sodelovanja. Sodelovali smo z različnimi muzeji v Sloveniji, z institucijami kot so ZRC SAZU, Ministrstvo za zunanje zadeve... in mislim, da so rezultati vidni na tej razstavi. Razstavo, ki smo jo pripravili, smo ustvarili iz osebnih pričevanj ljudi, ki so svoje življenje preživeli v tujini, svoje korenine pa imajo pri nas. Prav zaradi tega je žela veliko zanimanje naših obiskovalcev. Če vemo, kakšno število Slovencev je odšlo iskat delo in življenje v tujini, je impresivno, če razmišljamo, koliko imajo ti ljudje sorodnikov, potomcev...

Z gotovostjo lahko povem, da je skoraj vsak peti obiskovalec povedal novo zgodbo. Razstava je bila namreč sestavljena kot mozaik osebnih zgodb in obiskovalci, ki so prišli, so nam pripovedovali nove zgodbe. Zakaj to pripovedujem? Zaradi tega, ker smo ob otvoritvi razstave povedali, da bo razstava v tem letu obrodila tudi neke sadove. In sicer, kako bomo zbirali gradivo, kako in kje ga bomo predstavili, kako bo prišlo do ustanovitve muzeja slovenskega izseljeništv v bodočnosti na Slovenskem, ali bo kakšna institucija zbirala to gradivo in ga dokumentirala in pa kako se bo to gradivo dokumentiralo v tujini, kjer v bistvu ti ljudje še sedaj živijo. Mislim, da bo ta vprašanja razčistila današnja okrogla miza in, kot sem povedala že ob otvoritvi razstave, bo del te razstave vključen tudi v našo stalno razstavo. Stalna razstava v tem muzeju nosi naslov »Življenje Slovencev v 20. stoletju« in ker ta tema na njej ni obravnavana, jo bomo del vključili v našo stalno razstavo. Več o muzejskih principih in več o muzejskem delu bo seveda povedala kolegica mag. Daša Hribar iz etnografskega muzeja, ki je tudi nekako zadolžena, da zbira to gradivo, saj je kolegica kustodinja prav z oddelka za izseljeništv in Slovence po svetu. Mislim, da je to zelo velik izziv za slovensko javnost. Zaradi tega naj še enkrat povem, da se moramo zavedati, koliko Slovencev je odšlo po svetu in koliko dragocenega gradiva nam enostavno spolzi med rokami in se za veke vekomaj izgubi. To pa je tudi načelo vsega muzealstva. Načelo in pa tudi maksima tega našega poslanstva je, da to gradivo zberemo, ga dokumentiramo, ovrednotimo in tudi prezentiramo. Zelo mi je žal, da se bo razstava podrla. Zanimanje zanjo je izredno. Na ogled razstave so prišli tudi tržaški Slovenci in na vsak način jo želijo videti tudi v Trstu. Zanimanje je bilo in ga je treba tudi izkoristiti in ta okrogla miza bo dala odgovore na veliko vprašanj, ki so se zastavljala od priprave te razstave, ki se počasi zaključuje. Želim vam uspešno delo, obilo pametnih in prijetnih zaključkov. Še enkrat se vam najlepše zahvaljujem, tako udeležencem, tako vam, ki ste prišli, in tudi sodelavcem, s katerimi smo pripravili to razstavo in vam jo dali na ogled. Hvala lepa.

Božo Repe: Hvala lepa gospe direktorici za te prijazne besede. Spoštovane dame in gospodje, cenjene kolegice in kolegi. Tudi mene veseli, da vas lahko pozdravim v Muzeju novejšje zgodovine. Okrogle mize in predstavitve, ki sem jih imel priložnost voditi v zadnjem letu, postajajo tradicionalne in vedno bolj tudi predmet pozornosti strokovne javnosti in medijev. Tudi med vami vidim nekaj novinarjev in verjamem, da

bo tako tudi s to okroglo mizo. Muzej s tem postaja prostor, v katerem se srečujejo različni pogledi in kjer se v večinoma kulturnem dialogu soočajo mnenja tudi o najbolj občutljivih zgodovinskih dogodkih in procesih iz naše preteklosti. K temu nedvomno prispevajo tudi razstave, ki so izhodišče za pogovor, ni pa to vedno nujno.

K organizaciji te okrogle mize nas je, kot je bilo že rečeno, spodbudila razstava enega vodilnih zgodovinarjev o izseljeništvu dr. Marjana Drnovška in spremljajoči katalog. Kratke uvodne prispevke bodo kot vzpodbudo za današnjo razpravo prispevali najprej kolegica Nataša Strlič iz Muzeja novejšje zgodovine, hkrati ena od sodelavk pri tej razstavi, in sicer o sami razstavi, razpravo o odnosu Slovencev do izseljenstva nasploh bo imel dr. Marjan Drnovšek z Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, sledili pa bodo prispevki dr. Zvoneta Žigona z Ministrstva za zunanje zadeve RS, gospe Milene Domjan z Ministrstva za kulturo in mag. Daše Hribar iz Slovenskega etnografskega muzeja. Ko sem pisal te uvodne besede, mi je računalnik podčrtal besedo izseljenstvo, kar pomeni, da je slovenska različica Worda ne prepozna. Upam in najbrž tudi vi, da na splošno to za slovensko družbo ne velja ali ne velja več in da ta nima več mačehovskega odnosa do te problematike, kot je veljalo v preteklosti. Izseljenska problematika zajema del vidikov, eden od teh je gotovo aktualno politično vprašanje. Kot je zapisal dr. Marjan Drnovšek v vabilu in kot tudi vsi verjetno veste, je bila letos januarja v slovenskem Državnem zboru izglasovana resolucija o odnosih do Slovencev po svetu. Bila je sprejeta z namenom, da RS pripomore k ohranjanju slovenske istovetnosti, jezika, kulture, kulturne dediščine in vzpodbuja kulturno rast med Slovenci izven njenih meja. Seveda ostaja odprto vprašanje, kako se bo uresničevala. Resolucije so običajno papirji, napisani z dobrim namenom, mnogokrat se pri tem tudi konča. Najbrž bo kakšnega od odgovorov dala okrogla miza. Drugi vidik, o katerem bomo verjetno spregovorili, je stanje na področju raziskovanja izseljenske problematike. Gre za posebno vejo zgodovinopisja, ki ima svoje specifičnosti, ena od teh je zlasti interdisciplinarnost, saj meje med »čisto« zgodovino, antropologijo, etnologijo, literaturo in drugimi vedami niso jasno razmejene oz., bolje rečeno, se prepletajo. Vsaj za čisti zgodovinopisni del velja, da je trdno zasidran v slovenskem zgodovinopisju; to še zlasti velja za zadnja leta ali morda za zadnje desetletje in pol. Res pa je tudi, da temu ni bilo tako dolgo časa, da nekako ni bila pojmovana kot sestavni del nacionalne zgodovine in tudi danes se vse prepogosto zgodi, da je vrstni red v sintezah o slovenski zgodovini, pa tudi v učbenikih, približno tak: zgodovina matice, zgodovina zamejstva in na koncu zgodovina izseljenstva. Seveda tudi na področju zgodovinopisja obstajajo različni pogledi in dileme. Bilo je tudi nekaj polemik na to temo. Jaz bi spomnil na polemiko med dr. Drnovškom in dr. Klemenčičem pred časom v Zgodovinskem časopisu, pred tremi leti (Marjan Drnovšek: Nekaj pomislekov glede tez o starejšem slovenskem izseljenstvu, *Zgodovinski časopis*, 53/1, 1999 in Matjaž Klemenčič: Ob pomislekih glede teze o starejšem slovenskem izseljenstvu, *Zgodovinski časopis*, 54/2, 2000; op. ured.), tako da tukaj obstaja vrsta odprtih vprašanj. Tretji vidik, s katerim bomo najbrž začeli okroglo mizo, je tema, kako znanstvene izsledke prikazati na poljuden način, ljudem tukaj in v izseljenstvu, se pravi preko publikacij, preko medijskih projektov in seveda tudi razstav, kakršna je tale

v muzeju, ki je tudi uvod za današnje srečanje. Predlagam torej, da začnemo z uvodnimi prispevki in najprej dajem besedo Nataši Strlič iz Muzeja novejše zgodovine.

Nataša Strlič: Dober dan in lepo pozdravljeni v našem Muzeju novejše zgodovine Slovenije. Imela sem to čast in veselje, da sem sodelovala pri pripravi razstave »Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu«, ki smo jo, kot je že omenila naša direktorica gospa Marjeta Mikuž, pripravili z vrsto institucij, ki se ukvarjajo s temo izseljenstva. Bistvo te razstave je, kot sem že omenila, predvsem prikaz osebnih življenjskih zgodb izseljencev. S tem smo šli na nek nov vidik, ne na predstavitev neke množice, ampak na predstavitev posameznika. S tem smo se hoteli malo bolj približati širšemu krogu ljudi, kajti verjetno ima vsak od nas ali prijatelja, znanca, mogoče sorodnika, prednika, ki je odšel v tujino in tam ostal. Lahko bi rekla, da se v vsakem od Slovencev nekako skriva duh oz. gen izseljenstva. In prav to smo hoteli predstaviti na tej naši razstavi. Zbrali smo raznovrstno gradivo, in sicer v sodelovanju z arhivi, muzeji, del gradiva je seveda prispeval tudi naš muzej in na razstavi boste naleteli na predmete, ki jih mogoče v muzeju sploh ne bi pričakovali. Če ste si ogledali razstavo, jaz mislim, da ste si jo, če si je še niste, si jo boste sigurno še, ste verjetno na njej videli predmete, kot so npr. štiriperesne deteljice, ki jih je nabirala kuharica Liza v New Yorku, videli ste celo gasilni aparat, ki ga je Janez Hlebanja ustvaril v Braziliji in s tem začel tudi svojo zgodbo o uspehu. Na razstavi imamo peč, ki so jo uporabljali naši kostanjarji na Dunaju, klobučke aleksandrink, ki so odhajale v Egipt, torej vrsto predmetov, izredno raznolikih in pa izredno, izredno zanimivih. In kot sem že poudarila, prav s tem osebnim pristopom smo hoteli odkriti neko novo pot v muzealstvu.

Poudariti moram seveda, da smo pri tej naši razstavi zelo dobro sodelovali z gospodom Drnovškom, ki je bil idejni vodja, oz. oče te postavitve, z gospo Dašo Hribarjevo iz Slovenskega etnografskega muzeja in seveda vsem ostalim timom in seveda timom našega muzeja, Muzeja novejše zgodovine Slovenije. Upam, da smo ustvarili za vse zelo zanimivo razstavo, ki se bo na žalost jeseni poslovila, ampak do jeseni pričakujemo kar množico obiskovalcev, med drugimi tudi izseljencev, ki se bodo zlasti v poletnih mesecih vračali v domovino svojih prednikov. Ne bom preveč na dolgo razpravljala, najbolj pametno se mi zdi, da vas povabim na ogled razstave »Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu« in če želite vodstvo, smo vam vedno na voljo, kadarkoli. In če imate čas – pridite in si jo ogledjte. Hvala lepa.

Marjan Drnovšek: Sam bom naredil samo kratek zgodovinski sprehod na temo odnosa – predvsem države in pa tudi Slovencev – do izseljevanja in izseljenstva na splošno. Ta odnos moramo gledati nekako skozi prizmo različnih institucij in organizacij, od države do cerkve, kritičnih posameznikov, pisateljev, umetnikov in drugih, ki so izražali ta odnos. In ta je bil vedno prisoten v času, ko je bilo v naši javnosti oz. v naši preteklosti prisotno tudi izseljevanje samo. Oboje postavljamo tako v čas 19. kot 20. stoletja in tudi v današnji čas. Temeljno je vendarle 20. stoletje, ki ga dobro poznamo, saj je bilo izredno nemirno, za Slovence dostikrat tudi tragično, ker smo živeli v različnih

državah, najmanj treh dalj časa (Avstrija, prva in druga Jugoslavija), če odmislimo kratkotrajno Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov leta 1918 in seveda od leta 1990 naprej samostojno Slovenijo. Slovenci so se takrat srečevali tudi z različnimi družbenimi in političnimi sistemi, z različnimi centri odločanja, ki tudi pri izseljevanju niso tako nepomembni, najprej Dunajem, potem Beogradom in šele v zadnjih dvanajstih letih z Ljubljano. S tem želim opozoriti na širši okvir, ki je vplival na samo izseljensko problematiko, torej na izseljevanje in hkrati tudi na odnos ali skrb matične domovine do izseljencev samih.

Če pogledam nekako iz ptičje perspektive na vsa ta obdobja, pridem do neke ugotovitve, da se je stalno poudarjala ogroženost Slovencev, na eni strani ogroženost slovenskega naroda zaradi izseljevanja, in tudi ogroženost Slovencev v tujini, in sicer iz nekega narodnega vidika, npr. zaradi maloštevilnosti Slovencev, potem sočasnega raznarodovalnega pritiska v avstrijski dobi ipd. Pozabiti ne smemo tudi na še eno nevarnost, »rak rano slovenskega naroda«, kot so temu takrat rekli, tj. na samouničevanje. V mislih so imeli prekomerno uživanje alkohola (žganja) in samomore. Na škodljivost izseljevanja so opozarjali tudi z gospodarskega vidika, kajti odhajali so mladi, ljudje polni moči, zdravi ljudje, potem v določenih obdobjih s političnega vidika, idejnega vidika in ne nazadnje verskega in moralnega vidika. In če zopet pogledamo iz te ptičje perspektive, opazimo (če naredimo analizo teh odmevov izseljenstva in pa odmevov življenja Slovencev v tujini), da so ti pogledi na njihovo usodo v glavnem črnogledi, bolj negativni kot razumevajoči, bolj odklonilni kot sprejemljivi, oz. po določenem času tudi ignorantni. Te najdemo tako na ravni države, za katero se mi zdi, da je bila vedno pomembnem dejavnik, kot na ravni Cerkev, ki v vsem tem obravnavanem času – od začetkov izseljevanja do danes – kaže veliko pozornost za izseljence, izhajajoč seveda z vidika ohranjanja vere, ohranjanja družinskih vezi in ne nazadnje tudi v nasprotovanju drugim ideologijam, predvsem socializmu in zlasti potem komunizmu, že v času med obema vojnama, posebno pa po letu 1945. Ob tem moram poudariti, da je imela Cerkev tudi izredno važno vlogo pri ohranjanju slovenske identitete v tujini.

Če se nekako dotaknemo političnih strank v avstrijski dobi in potem v času med obema vojnama, lahko ugotovimo, oziroma postavimo zelo posplošeno tezo, da so največ pozornosti posvečale izseljenstvu katoliške stranke, manj liberalne, skoraj nič pa socialistične, edina izjema je seveda čas po letu 1945, o kateri bom govoril nekoliko kasneje. V mislih imam odnos ZKJ in ZKS do izseljenstva. No, glede Avstrije, če pogledamo nanjo kot na državni okvir, je jasno, da je v njej veljalo svobodno izseljevanje, torej liberalno načelo svobodnega gibanja prebivalstva, ki je bilo uveljavljeno z ustavo 1867, in dejansko se država v izseljevanje ni vtikala, razen v primerih kršenja interesov vojske ali zaradi kriminalnih dejanj. Drugače Avstrija izseljevanja ni ovirala in zato tudi ni nikoli sprejela svojega izseljenskega zakona, za razliko od Ogrske, v okviru katere so živeli prekmurski Slovenci. Vsa pobuda glede odnosov do izseljencev je bila v glavnem prepuščena civilni družbi, se pravi javnosti, in tukaj je bila Cerkev tista, ki je dejansko kazala največ interesa.

Glede prve Jugoslavije ugotavljam, da se je prvič oblikoval neki odnos države do t. i. izseljenskega vprašanja, tako s političnega kot socialnega vidika. Leta 1921 je bil

sprejet izseljenski zakon, ki je potem prišel delno v življenje s pravilnikom leto dni kasneje. Vendar je bil ta izseljenski zakon takoj ob nastanku že zastarel, kajti govoril je predvsem o izseljevanju preko morij, saj je predvideval še nadaljnje izseljevanje v ZDA, vemo pa, da je njihov kvotni sistem kot oblika omejevanja priseljevanja v začetku dvajsetih let, zlasti pa leta 1924, to izseljevanje skoraj popolnoma zaustavil. Potem je leta 1922 začel delovati Izseljenski komisariat v Zagrebu, ki je pokrival kompletni teritorij države in je bil neke vrste podaljšana roka Ministrstva za socialno politiko v Beogradu. Ta komisariat je v glavnem skrbel za operativne posle v zvezi z izseljevanjem, sklepanjem pogodb za delovno silo, v zvezi z vodenjem statistike izseljencev ipd. Ne smemo zanemariti tudi vloge jugoslovanskih poslaništev in konzulatov, ki so imeli pomembno vlogo v središčih, kjer je bilo več izseljencev. Navadno so imeli svoje izseljenske komisarje; njihova glavna naloga je bila, da so imeli stike z izseljenskimi kolonijami, kar velja predvsem za Evropo. Preko predstavništev so prihajali med izseljence tudi izseljenski učitelji, izseljenski duhovniki, vodili so statistiko in podobno. Vzporedno s to državno iniciativo v prvi Jugoslaviji se je močno povečala prisotnost Cerkve med izseljenci, predvsem pa Družbe sv. Rafaela, ki je v 30-ih letih hotela strniti vse interese izseljencev s tem, da bi pritegnila tudi državne organe, zlasti banovinske (Dravska banovina). Pri banovini je deloval referat za izseljenstvo z željo, da bi se položaj izseljencev v tujini izboljšal, kajti vedeti moramo, da je bilo v ospredju interesa izseljencev predvsem sklepanje meddržavnih socialnih, pokojninskih in pa drugih pogodb, torej meddržavnih pogodb med Jugoslavijo in državami gostiteljicami, ki so bile bolj ali manj neurejene. Zlati v tridesetih letih s strani izseljencev sledimo zahteve in prošnje po meddržavni ureditvi njihovega socialnega položaja. Skratka, čas prve Jugoslavije je bil bolj čas mnogih pobud, če spremljamo publicistiko, vire in literaturo. Sočasno pa so se Rafaelova družba, banovinski in državni organi srečevali z mnogimi organizacijskimi problemi. V tem času je bil izredno močno prisoten, posebno po uvedbi diktature 1929, duh unitarizma in državnega centralizma, kar se je med izseljenstvom kazalo v vplivanju preko konzulatov, komisarjev in podobno, vse v krepitvi projugoslovanskega duha. Najbolj viden je bil ta vpliv v nespoštovanju slovenskega jezika (v odnosu do »državnega« srbohrvaškega) in večjemu posluhu za srbsko izseljenstvo, npr. v Franciji.

Druga Jugoslavija posebnega zakona ni poznala. Dejansko do začetka 60. let ni priznavala izseljevanja. Izseljevanje je označevala kot proces kapitalizma, ne pa kot proces, ki bi bil možen v socialistični družbi. Vendar v 60. letih pride do prelomnice in do zadnjega slovenskega ekonomskega vala v zahodnoevropske države. Pri tem se je angažirala država pri sklepanju meddržavnih pogodb z državami gostiteljicami in urejanju statusa delavcev na začasnem delu v tujini oz. zdomcev, kot so jih imenovali. V začetku 70-ih let pride tudi do izrazite politične akcije ZKJ in potem ZKS, da se čim bolj navežejo kontakti z zdomci, tako preko SZDL, preko sindikatov, partije pa tja do KS in šol, kajti v mislih so imeli konstrukt, da gre pač za ljudi, ki se bodo slej ko prej vrnili in jih je treba zato nekako na ta način privezati na domovino. Moram pa na podlagi svojih raziskav (kar sem jih naredil zadnje čase) ugotoviti, da je bi odnos do političnih izseljencev v času druge Jugoslavije različen, to je z nekaterimi tršimi in pa

mehkejšimi obdobji, vendar strogo v komunističnem ideološkem okviru. Ločevali so med tistimi, ki so bili naklonjeni Jugoslaviji, to je državi in njenemu družbenemu redu lojalnimi izseljenci in zdomeci in odklonilni do vseh ostalih, tudi do slovenske politične emigracije; do nje tako rekoč do zadnjih dni obstoja države. Omenim naj tudi SIM, ki je bila neke vrste društvo, vendarle je delovala kot podaljšana roka države, in sicer za stike z izseljenci na kulturnem, družabnem področju, predvsem z vidika utrjevanja jugoslovanske in socialistične zavesti med njimi. Neka prelomnica nastane tudi v odnosu politike do izseljencev, kar pa se čuti predvsem na področju znanosti. Ob simpoziju o Louisu Adamiču v začetku 80. let je tudi politika pokazala večji interes za proučevanje izseljenstva. Poudarili so, da se ne sme raziskovati samo preteklosti izseljenstva, ampak tudi tekoče probleme oz. takratne probleme.

O sami samostojni Sloveniji in zakonodaji bosta spregovorila kolegica (Milena) Domjanova in Zvone (Žigon) kasneje, zato bi rad zaključil. V svojih razmišljanjih, ki so povezana s tem vprašanjem, sem dal zgolj grobi oris. Izpustiti ne smem še danes pogostega srečevanja z negativnim odnosom do Slovencev in njihovih potomcev v tujini. Odklanjajoči in celo sovražni odzivi niso tako redki, npr. v sferah javnega življenja, zlasti političnega in kulturnega življenja, ko se ta odpor do posameznikov marsikdaj strne v oznakah, kot tujci, emigranti, Argentinci, bajukovci ipd. Posebno je to presenetljivo, ko gre za osebe, ki so rojene po l. 1945 in so večino svojega življenja preživele ali še vedno živijo v tujini. Tovrstno etiketiranje je doletelo posameznike, ki so odšli v tujino popolnoma legalno, tam uspeli in se hoteli vrniti domov na delovna mesta, ustrezajoča njihovemu znanju, izkušnjam in ugledu; mislim predvsem na ta intelektualni vrh. Zakaj takšen odpor do njih? Mnogi se v odklanjanju sklicujejo na njihov drugačen svetovni nazor, ideološko in politično gledanje sveta, kot da se v Sloveniji ne spoštujejo načela demokracije in idejnega pluralizma. Drugi s prstom kažejo na njihovo neslovensko državljanstvo, tretji jim očitajo domobransko preteklost, čeprav so bili rojeni po vojni, četrti, da ne poznajo Slovenije in ne razumejo njenega razvoja, kar velja za rojene v tujini in še bi lahko našteval. Mogoče tiči del odgovora v analizi korenin odnosa domovine do Slovencev po svetu in njihovih potomcev. Težko pa je dajati zaključke, čeprav se mi vsiljuje vsaj en, in sicer, da so bili in da so izseljenci v najširšem pomenu besede vedno objekt nazorske, ideološke ali politične obdelave, teženj po njihovi kontroli, nadzoru, obvladanosti, kot poznamo tudi pojave njihove zamolčanosti pa tudi na drugi strani izraze odkritosrčne skrbi zanje v želji, da se jim pomaga, posreduje delček domovine v tujini. Kje še tičijo vzroki za negativen odnos do tistih, ki so odšli? Mogoče lahko del odgovora najdemo tudi v psihologiji slovenskega človeka, če se pri tem sklicujem na Antona Trstenjaka. Kakorkoli že, izseljenstvo v celoti – in v današnjem primeru glede vprašanja do njega s strani izvornega okolja – zahteva kompleksno obdelavo, zahteva tudi razumevanje in poznavanje preteklosti, drugo vprašanje pa je tudi možnost udejanjenja, če uporabim Kocbekovo opredelitev, to je dejanske, vsestranske znanstvene osvetlitve, poglobitve in razjasnitve tega vprašanja. In tukaj bi se vrnil na tisto, kar je kolega Božo (Repe) rekel na začetku in to povežujem

tudi z nedavno sprejeto resolucijo o odnosih s Slovenci po svetu januarja letos (2002) in se sprašujem: ali bo tudi ta ostala le mrtva črka na papirju?

Zvone Žigon: Najprej čestitam Muzeju novejšje zgodovine in avtorjem razstave, predvsem dr. Marjanu Drnovšku, in se zahvaljujem zanj. Mislim, da je bila več kot dobrodošla in potrebna. Prehajam na nekoliko suhoparno predstavitev dela Urada, kar bo osnova za – upam, da čim bolj plodno – debato.

Naš Urad je nastal v skladu z ustavno obveznostjo za posebno skrb za Slovence v tujini. Urad opravlja naloge, ki zadevajo položaj slovenskih rojakov v zamejstvu in po svetu, njihovo kulturno, prosvetno in gospodarsko povezovanje z matično državo, informiranje, svetovanje in pomoč glede pravne zaščite in vseh drugih tekočih zadev.

Opreديلil bi štiri glavne cilje oz. aktivnosti Urada. Prvo in najbolj osnovno je ohranjanje slovenske identitete, pri tem imata seveda prednost slovenski jezik in slovenska kultura. Pri vsem tem moram poudariti to, o čemer je govoril tudi dr. Drnovšek, namreč enakovreden odnos do vseh Slovencev. Urad za slovenske skupnosti izven matične domovine tako do posameznikov kot organizacij zavzema karseda enakovreden pristop, ne glede na politično pripadnost, kraj, kjer se nahaja, ali vzrok odhoda iz Slovenije. Osnovna pravica Slovencev v zamejstvu in po svetu je namreč, da ostanejo med seboj različni, skupna pa naj jim bo njihova povezava z matično domovino Slovenijo. Vse naše prizadevanje je odvisno od čim boljšega sodelovanja med samimi Slovenci v zamejstvu in po svetu ter njihovega skupnega nastopa, tako v državi, kjer živijo, kot v odnosu do Republike Slovenije. Motiv sodelovanja pa naj bo predvsem kulturni, s skupnim ciljem ohraniti slovensko zavest. Pri tem pa je pomembno predvsem, da se tega zavedajo tudi mlajše generacije. Sodelovanje med Slovenci v tujini in matično državo: naša država oblikuje različne načine možnega sodelovanja s Slovenci po svetu in v zamejstvu, vsaka organizacija, posameznik pa se odloči, kako tesno bo s Slovenijo sodeloval. Moram reči, da se kljub temu, da je prejšnja državna sekretarka gospa Magdalena Tovornik po letu dni zelo aktivnega delovanja odšla na novo delovno mesto za veleposlanico v Pariz in da smo se zaradi tega znašli v nekakšnem prehodnem obdobju, pod novim vodstvom državnega sekretarja dr. Simonitija se dejavnosti niso prekinile ali kakor koli zaustavile, ampak še vedno delamo naprej z nezmanjšano močjo. Pripomnil bi tudi, da resolucija ni mrtva črka na papirju, pravzaprav nikoli ni bila, kajti že v času njenega nastajanja se je bila marsikatera dejavnost, ki je v dokumentu zapisana, že izvajala, le da to ni bilo nikjer sistematično navedeno. Naštel bom nekaj glavnih dejavnosti, ki jih izvaja Urad, in sicer v povezavi s Slovenci po svetu. Leta 2001 je Urad izvedel prvi javni razpis za zbiranje predlogov za sofinanciranje programov in projektov Slovencev v zamejstvu in po svetu oz. za sodelovanje z njimi v letu 2001 in potem konec leta za leto 2002 in v novembru letos načrtujemo razpis za leto 2003. Urad je na povabilo komisije Državnega zbora za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu sodeloval tudi v delovnem telesu pri parlamentarni komisiji za pripravo besedila resolucije o odnosih s Slovenci po svetu. Urad organizira več seminarjev, tako vsako leto v sodelovanju z MŠZŠ pripravimo seminar za učitelje in učiteljice slovenskega

jezika in kulture – eno leto za rojake s severne poloble, enkrat za rojake z južne poloble. Tako smo januarja lani gostili učitelje iz Argentine, Urugvaja in Avstralije, letos pa bo od 1. do 11. septembra seminar za učitelje in učiteljice iz ZDA in Kanade. Vsako leto pa skušamo organizirati še en seminar, nekako strokovno usmerjen; tako smo imeli lansko leto v sodelovanju z Uradom vlade za informiranje seminar za izseljenske novinarke in novinarje oz. urednike pri slovenskih medijih v tujini. Še prej smo organizirali seminar za arhivarje, letos pa načrtujemo nov seminar, in sicer za kulturne animatorje, torej tiste, na katerih sloni celotno društveno oz. kulturno življenje v izseljenskih društvih.

Poseben poudarek dajemo arhivski dejavnosti, in ko smo ravno na muzejsko-arhivskem področju naj povem, da sodelujemo pri financiranju CRP izoblikovanja informacijske, arhivsko-dokumentacijske, knjižnično-muzejske mreže, kot bi temu lahko rekli, med slovenskimi izseljenski središči in pa med samo Slovenijo. Namen tega projekta je vzpostaviti sistem, mrežo arhivov v izseljenstvu, ugotoviti stanje in vzpostaviti sistem, ki bo enovit, ki bo omogočal čim hitrejši, čim lažji vpogled v arhivsko in vse drugo gradivo tako v tujini kot tu v Sloveniji. Prvič letos je Urad razpisal nagradni natečaj za diplomska, magistrska in doktorska dela s področja izseljenstva in zamejstva. Odziv zaenkrat še ni bil ravno velik, tako da vse tiste, ki morda imate stik s študenti, dodiplomskimi in podiplomskimi, prosim, da jih opozorite na to. V letu 2002 Urad nadaljuje z izdelavo osnutka besedila strategije, ki je neke vrste nadgradnja same resolucije. Skušala bo biti neke vrste konkretizacija tistega, o čemer govori že resolucija. Pa še nekaj vsebinskih stvari: Urad je letos zelo izdatno podprl šolanje izseljenske mladine v Sloveniji. Gre za tečaj, ki ga pripravlja Filozofska fakulteta oz. Center za slovenščino kot drugi jezik. Število tistih, ki jih bomo podprli, se je letos povečalo in tudi količina podpore se je povečala, tako da bodo udeleženci, ki jih podpira naš Urad, plačali samo polovico letalske vozovnice.

No, Urad je prav v smislu sodelovanja z mladino začel pogovore z Uradom vlade za mladino, s ŠOU v Ljubljani in s ŠKIS-om oz. Zvezo študentskih klubov Slovenije. Spodbudili smo začetek projekta uvajanja sistema poučevanja na daljavo oz. poučevanja preko interneta, in sicer v sodelovanju z Ministrstvom za informacijsko družbo in MŠZŠ, pripravljamo pa se tudi na začetek projekta izoblikovanja celovitega osrednjega računalniškega portala za Slovence v povezavi Slovenci po svetu.

Velik projekt pa je tudi vprašanje, ki se je pojavilo z izbruhom argentinske krize oziroma je bilo prisotno že ves čas, vendar ne v tako veliki meri. To je vprašanje preseljevanja rojakov iz tujine v Slovenijo, trenutno s poudarkom na Slovencih v Argentini. Izpeljali smo kar nekaj sestankov, stvari pa se lotevamo previdno, ravno iz razlogov, ki jih je navedel dr. Drnovšek, da ne bi v Sloveniji povzročili pretiranih neželenih nasprotnih učinkov in kakršnihkoli krivic, vendar o tem mogoče kaj več kasneje. Zaključil bi, da skuša Urad bolj kot kdajkoli prej uvesti nekakšen sistemski pristop tako v izseljenstvu kot doma. Predvsem v izseljenstvu skušamo vzpodbujati oblikovanje krovnih organizacij. V zamejstvu je to v veliki meri že uspelo, v izseljenstvu pa tudi deloma, nismo pa še na koncu. Kar se tiče stanja v Sloveniji, lahko rečem, da si ravno tako prizadevamo za čim večjo usklajenost delovanja na tem oziroma na vseh področjih ter za transparentnost

porabe denarja. Ravno razpis pomeni velik korak naprej pri transparentnosti oz. preglednosti. Tudi sam bi se strinjal, da je vprašanje izseljenstva odrinjeno, ne samo v slovarju v računalniku, ampak še marsikje drugje. Na Uradu smo pred kratkim naredili analizo poročanja slovenskih medijev o izseljenskem vprašanju in ugotovili, da situacija pravzaprav niti ni tako zelo slaba, predvsem, če govorimo o radijskih oddajah, tako na nacionalnem radiu kot tudi na drugih, zasebnih lokalnih postajah, zelo obširno in izdatno je poročanje verskega tednika Družina, vendar pa pogrešamo več pisanja predvsem v dnevnih tiskanih medijih. Sama novinarka gospa Bošnjakova bo morda povedala, koliko težav ima z objavo kakšnega večjega prispevka o izseljenstvu, ker je vse drugo bolj pomembno, kot to. Upam, da se bodo te stvari poboljšale in sem optimist. Tudi današnje srečanje in udeležba na njem nam dajeta tako upanje. Upam tudi, da bodo odpravljene težave v Državnem zboru oz. pristojni komisiji. Verjamem, da je imela tudi ta razstava imela velik odmev, in upam, da bo nekoč postala stalna. A to je verjetno že tema, ki jo bo načela gospa Daša (Hribar). Še enkrat čestitke organizatorjem in pa avtorjem razstave.

Milena Domjan: Jaz bi na začetku, da ne bi ponavljala, kar je povedal že kolega g. Žigon, samo omenila, da je pri vsej zakonodaji, ki je nastajala na tem področju, aktivno sodelovalo tudi Ministrstvo za kulturo, ki si v skladu z obstoječo zakonodajo prizadeva za ohranjanje slovenske duhovne samobitnosti med Slovenci po svetu. Pri tem skuša v prvi vrsti upoštevati dejanski položaj Slovencev po svetu, namreč dejstvo, da se bistveno razlikuje položaj Slovencev v zamejstvu, znotraj tega tudi po posameznih državah, od položaja Slovencev v Evropi, prekomorskih državah in državah nekdanje Jugoslavije. Upošteva tudi pristop držav, v katerih Slovenci živijo, do vprašanj večkulturnosti nasploh, hkrati pa je delovanje Ministrstva za kulturo uglaseno tudi z meddržavnimi odnosi s temi državami. S stališča novejših mednarodnopravnih dokumentov je za vse te skupine pomembno, da se v procesih integracije v kulturni pluralizem dejavno vključujejo v družbo, kjer živijo, obenem pa ohranjajo svojo identiteto.

Ministrstvo za kulturo je že pred leti organiziralo javno razpravo o kulturni politiki in v okviru te javne razprave je bila tudi razprava o kulturni politiki do Slovencev zunaj Republike Slovenije. V tej razpravi je bila ugotovljena potreba po večji transparentnosti, po večji koordinaciji na nivoju države in danes lahko ugotovim, da se je od tedaj stanje zelo izboljšalo, saj ministrstvo v tej smeri že več let konstruktivno sodeluje z drugimi ministrstvi, raznimi organi, komisijami, odbori in institucijami na tem področju. Še posebej pa je tesno sodelovanje z Uradom za Slovence v zamejstvu in po svetu pri Ministrstvu za zunanje zadeve. Bistveni napredek pri razvoju tega področja v okviru Ministrstva za kulturo pa pomeni ustanovitev oddelka za Slovence zunaj Republike Slovenije v lanskem letu. V okviru tega oddelka se združujejo prav vse zvrsti kulturnega delovanja, tako da Ministrstvo za kulturo podpira vsa snovanja slovenskih skupnosti, kjerkoli pač živijo večje homogene skupine Slovencev. Letos je ministrstvo vpeljalo tudi dvojni razpis, t. i. programski in projektni razpis. Programski razpis za zbiranje ponudb za kulturne programe je bil uveden za tiste skupine Slovencev, ki imajo že dolgoletno tradicijo oz. so tako organizirane in ekipirane, da lahko zadostijo razpisnim

pogojem. Projektni pa je namenjen predvsem tistim skupinam, ki ne morejo zadostiti rigoroznim razpisnim pogojem programskega razpisa. Na ta način poskušamo dati približno enake možnosti vsem, zato enakovredno upoštevamo vse pobude, tako tiste, ki prihajajo s strani organizacij in društev, kot tudi one, ki jih dajejo posamezni kulturni delavci. V prihodnosti želimo na tem področju zasledovati tri osnovne cilje; eden je integracija v skupni slovenski kulturni prostor, drugi je iskanje novih oblik sodelovanja s t. i. tretjo generacijo Slovencev v izseljenstvu in tretji je oblikovanje strategije na področju bivše Jugoslavije. Skratka, gre za sodelovanje s Slovenci na področju bivše Jugoslavije. V okviru tega se bo Ministrstvo za kulturo trudilo, da bo kulturna dejavnost slovenskih skupnosti čimbolj integralni del slovenskega kulturnega prostora, zato bo pospeševalo pretok kulturne in umetniške ustvarjalnosti med slovenskimi skupnosti in matično državo kakor tudi med vsemi dejavniki v diaspori. Ministrstvo za kulturo bo vzpodbujalo kontinuirano jezikovno izobraževanje, pretok slovenskih knjig, skrbelo za prevajanje slovenske literature v tuje jezike, predvsem tiste, ki jih obvladajo slovenski potomci. Posebno skrb bo posvečalo mladim generacijam, ki nimajo več zadovoljivega znanja slovenskega jezika, za katere bo potrebno pripraviti posebne programe. Nenazadnje ob menjavi generacij, ki se dogaja prav zdaj, ko prva generacija povojnih izseljencev izumira, bo Ministrstvo za kulturo posvetilo posebno skrb tudi ohranjanju arhivskega gradiva oz. vzpodbujalo nastanek novih institucij, arhivov v teh okoljih. Vplivni slovenski potomci ob podpori diplomatskih predstavnikov Republike Slovenije lahko odigrajo pri tem pomembno vlogo.

Za konec pa bi se ustavila ob pripombi kolega Drnovška oz. vprašanju, ali bo tudi resolucija o odnosih s Slovenci po svetu mrtva točka na papirju. Ob tem bi rekla tole: preden se je začela snovati ta resolucija, kot veste je parlament že pred leti sprejel resolucijo o sodelovanju s Slovenci v zamejstvu, takrat sem jaz dobila vprašanje, kako Ministrstvo za kulturo upošteva oz. uresničuje resolucijo oz. kaj bomo storili, da se bo ta resolucija začela uveljavljati. Moj dogovor je bil takrat, da Ministrstvo za kulturo to resolucijo uveljavlja in se po njej ravna že vseskozi, tako da jaz mislim, da problemov tukaj, vsaj na našem ministrstvu, ne bi smelo biti.

Daša Hribar: Moja naloga za to okroglo mizo je bila najti nekaj odgovorov na vprašanje, zakaj Slovenci še nimamo izseljenskega muzeja in bi vam za uvod v razpravo o potrebnosti izseljenskega muzeja in pa o samem razmerju med muzeji in raziskovanjem izseljenstva prebrala krajši tekst, ki sem ga pripravila. Ker današnja okrogla miza poteka v muzeju in je spremljevalna prireditev k izseljenski razstavi, se je tema o izseljenskem muzeju nekako ponudila kar sama.

Izseljenski muzej je bil često v mislih nas, ki smo to razstavo v tem muzeju pripravljali. Ugotavljali smo, da bi bilo zelo dobro in potrebno, da bi tudi v Sloveniji imeli izseljenski muzej glede na število izseljenih in na vplive, ki jih je izseljevanje imelo na vsa področja življenja na slovenskem etničnem ozemlju v preteklih dveh stoletjih. Ob tem smo se spraševali, zakaj ga še nimamo in tudi, ali ga bomo kdaj imeli. Raziskovanje odgovora na vprašanje, zakaj Slovenci nimamo izseljenskega muzeja, je

lahko zanimivo, čeprav osebno menim, da je še zanimiveje ugotavljati možnosti, da bi izseljenski muzej vendarle imeli v bližnji prihodnosti. Ali ga bomo imeli in kaj bi lahko storili, da bi to dosegli, da bi do njegove uresničitve prišlo? Ali nam lahko odgovor na prvo vprašanje, zakaj ga nimamo, pomaga, da bi se učili na preteklih izkušnjah in bili pri načrtovanju bodočega izseljenskega muzeja bolj uspešni?

Ko sem v svojih pripravah na današnjo okroglo mizo ponovno pregledala ustrezno literaturo, sem ugotovila, da doslej ni bilo zelo veliko predlogov za ustanovitev izseljenskega muzeja. Nekaj predlogov in idej je bilo, nekaj misli in zamisli, ki pa se skoraj nikoli niso pojavile v muzejskih vrstah in vedno tudi ne v strokovnih krogih. Med prve pobudnike pri nas lahko štejemo Antona Mrkuna, ki tudi ni izhajal iz strokovnega kroga zgodovinopisja ali npr. etnologije, bil je namreč župnik v Dobrepolju na Dolenjskem, sicer zelo aktiven pri ukvarjanju z izseljenstvom. Leta 1927 je npr. ponovno obudil delo ljubljanske Rafaelove družbe za pomoč izseljencem in povratnikom. Leta 1932 pa je napisal »Naš narodni izseljeniški program«, ki ga je objavil v izseljenskem vestniku. V prispevku je poseben razdelek posvetil izseljenskemu muzeju in dal pobudo za njegovo ustanovitev v Ljubljani. Za ustanovitev muzeja naj bi se zavzela Rafaelova družba, če pa to ne bi uspelo, naj bi izseljenski muzej vključili v delokrog etnografskega muzeja in bi izseljenski muzej postal oddelek etnografskega muzeja. Kot tretjo možnost je predvidel vključitev izseljenstva v delavski muzej, ki naj bi ga tudi na novo ustanovili, npr. namesto izseljenskega muzeja. Predvidel je delovanje in namen izseljenskega muzeja, v katerem naj bi zbirali tuje in domače gradivo v zvezi z izseljevanjem, arhive slovenskih društev po svetu, arhive in dokumentacijo posameznih izseljencev, izseljensko periodiko in tisk, fotografije, izseljenska pisma, izseljensko literaturo in literaturo o slovenskih izseljencih ter predmete iz njihovega življenja. Po njegovih zamislih naj bi imel izseljenski muzej več zbirk, ki bi bile osnova za znanstveno delo in raziskovanje na področju slovenskega izseljevanja. Menim, da je bil Mrkunov koncept izseljenskega muzeja dobro zasnovan in je še danes priznan in se ga pri različnih pregledih pogosto citira. Vendar pa analize, zakaj se nobena od treh Mrkunovih zamisli ni uresničila, nisem zasledila.

Za etnografski muzej lahko rečem, da je bil v tem obdobju, torej leta 1932, še muzej v nastajanju, saj je bil ustanovljen devet let prej, leta 1923. Temeljno je bil usmerjen k materialni dediščini iz slovenske ljudske kulture in predmetom iz slovenske ljudske umetnosti. Ta usmeritev je rezultirala v za etnologijo zelo pomembnem delu »Narodopisje Slovencev«, ki ga je uredil in izdal dolgoletni ravnatelj muzeja dr. Rajko Ložar, vendar pa o izseljenstvu v njem ne najdemo gradiva. V prihodnjih letih se je potreba po zbiranju izseljenskega gradiva še večkrat omenila v posameznih prispevkih, npr. v Rodni grudi, vendar so bili to bolj ali manj nepovezani drobci in predlogi posameznikov, ki niso rezultirali v kakšni pomembnejši akciji za ustanovitev izseljenskega muzeja. Omeniti pa velja predloge za ustanovitev izseljenskega muzeja v Adamičevi rojstni hiši v vasi Blato pri Grosuplju. Sprva je šlo za ureditev spominske sobe Louisa Adamiča v njegovi rojstni hiši. Strokovno je skrb nad spominsko sobo prevzel etnografski muzej, ki je sobo tudi uredil sredi 60-ih let. Kasneje se je ideja razširila v željo po ustanovitvi izseljenskega muzeja na tej lokaciji. Tako se je tudi

etnografski muzej priključil k akciji za odkup Adamičevega rojstnega doma, saj kot so zapisali v poročilu o delovanju muzeja v letu 1978: »Gre za uresničitev načrta, da bi v tej graščini uredili muzej slovenskih izseljencev.« Kolikor sem lahko zasledila v naših muzejskih virih, je bil takratni ravnatelj etnografskega muzeja dr. Boris Kuhar zelo naklonjen tem prizadevanjem, vendar so se premoženjska in pravna vprašanja lastnine in dediščine te hiše zelo zapletla. Na koncu je Občina Grosuplje prevzela tudi strokovno skrb nad spominsko sobo L. Adamiča; o izseljenskem muzeju pa se tudi ni več govorilo. Zato je etnografski muzej leta 1983 koncipiral raziskovanje izseljenstva kot sestavni del strokovnega interesa muzeja. Prikaz načina življenja in kulturne dediščine slovenskih izseljencev je vključil v sklop priprav za svojo stalno postavitvev.

Moralo pa je miniti še veliko let, da so priprave na stalno postavitvev postajale vse intenzivnejše in časovno vse bližje. Leta 1999 je v Slovenskem etnografskem muzeju zares začel delovati kustodiat za slovenske izseljence in zamejce, saj naj bi v našem muzeju konec leta 2004 že prikazali del stalne postavitve, vključno z izseljenskim gradivom. S tem se je Slovenski etnografski muzej nekako odmaknil od zamisli o ustanovitvi izseljenskega muzeja, vendar pa je naredil pomemben korak k vključevanju izseljenske tematike v svoj delokrog, saj je navedeni oddelek edini tovrstni med slovenskimi muzeji, predstavitev izseljencev pa je v koncept stalne muzejske postavitve vključena že na samem začetku.

Ob koncu svojega prispevka bi rada povzela nekaj svojih ugotovitev na obravnavano tematiko, ki jih dajem v razpravo. Prvič: menim, da je ustanovitev kakršnegakoli muzeja nacionalnega pomena, kot naj bi bil tudi izseljenski muzej, zelo velik in zahteven projekt. To lahko rečem tudi z izkušnjami muzealke, ker vem, s kakšnimi prostorskimi in vsakršnimi težavami se ubadajo že obstoječi muzeji v Sloveniji. Zato bi se morala za ustanovitev izseljenskega muzeja najprej zelo resno zavzeti stroka in v projekt vstopiti z veliko energije. V preteklosti ni bilo podanih veliko predlogov za ustanovitev izseljenskega muzeja, ne v vrstah muzealcev ne v drugih strokovnih krogih in seveda tudi ne v političnih. Bilo je podanih nekaj predlogov posameznikov, ki pa niso imeli trdne institucionalne podpore. Sicer bi ne upala podati dokončnega odgovora, zakaj Slovenci še nimamo izseljenskega muzeja. Vendar na podlagi dostopnih virov lahko domnevam, da temu ni botrovalo zelo veliko konkretnih tehtnih razlogov in preprek, ampak bolj neko splošno stanje, ko je bila potreba po izseljenskem muzeju tu in tam omenjena, nato pa pozabljena. Drugič: ali pri tem zelo zaostajamo za stanjem v drugih evropskih državah? Po pregledu podobnih ustanov v Evropi, ki so združene v Asociacijo evropskih izseljenskih institucij (AEMI), sem ugotovila, da deluje več izseljenskih arhivov, močnih raziskovalnih inštitutov in knjižnic, vendar zelo malo muzejev, oziroma je malo muzejskih postavitvev. Arhivi in inštituti so bili večinoma ustanovljeni v teh državah sredi 70-ih let pa tudi kasneje. Samostojnih izseljenskih muzejev je le nekaj, nastali pa so v glavnem šele v 90-ih letih. Še vedno pa obstajajo države, ki izseljenskega muzeja nimajo. Morda njihovemu manjšemu številu botruje tudi narava muzejskega gradiva, ki ga je težje pridobiti. Velik del izseljenskega gradiva je namreč fotografsko in dokumentarno gradivo, ki ga hranijo že arhivi, do muzejskega gradiva, se pravi predmetov, pa je veliko težje priti. Takšne so vsaj moje izkušnje pri zbiranju muzejskega izseljenskega gradiva. Tretjič: upala bi

potemtakem reči, da Slovenci na tem področju še ne zaostajamo kritično, vendar bi se v tem obdobju lahko začeli intenzivneje pripravljati na ustanovitev izseljenskega muzeja. Osebnostno menim, da je izseljenski muzej za nas potreben in pomemben, ker bi lahko na enem mestu pričal o izredno pomembnem segmentu naše zgodovine in tudi sedanosti. Vendar bi čakalo muzealce tega muzeja zelo veliko dela pri samem zbiranju gradiva, ki bi ga morali zbirati praktično od samega začetka. Zbranega izseljenskega gradiva v slovenskih muzejih je namreč izredno malo. To so nam pokazale tudi izkušnje pri pripravi razstave Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu, ki je ne bi mogli postaviti brez sodelovanja posameznikov, ki so nam odstopili tudi svoje osebne arhive in predmete. Ali pa smo se muzealci odpravili na teren in zbrali dodatno gradivo prav za pričujočo razstavo, ker ustreznega v muzejih ni bilo.

Druga stvar, ki se je ob tem pokazala, je bila, da je izseljenskega muzejskega gradiva na terenu v Sloveniji veliko, da to propada in da kar kliče po muzeju, kjer bi ga lahko strokovno hranili in prezentirali. Seveda je tu še gradivo naših izseljencev v tujini, ki je še toliko bolj aktualno, vendar je to nov vsebinski sklop. Moja zaključna ugotovitev bi torej bila, da v Sloveniji izseljenskega muzeja resda še nimamo, kar ni toliko posledica nekkih odločilnih konkretnih preprek v preteklosti, kot bolj stanje duha, če se smem tako izraziti. Obstoječi slovenski muzeji zbiranje in hranjenje izseljenskega gradiva vse bolj načrtno vključujejo v svoj delokrog, zato menim, da bo ideja o nujnosti nacionalnega izseljenskega muzeja dozorela v tolikšni meri, da se bomo pripravljene z veliko energije in tudi vložene truda zavzeti za njegovo uresničitev.

Janez Rogelj: Ne glede na kraj (Muzej novejšje zgodovine Slovenije) in razstavo, ki je trenutno v njem na ogled, sem prepričan, da ni osnovna ideja oz. smisel pričujoče okrogle mize samo zgodovina, ampak razmišljanje različnih institucij, posameznikov, kako naprej v odnosu do slovenskih izseljencev.

Moja razprava se bo dotikala dveh točk:

- Intervencije glede vloge Slovenske izseljenske matice (dalje: SIM), kot je bila predstavljena v zgodovinskem pregledu institucij, ki so se ukvarjale z izseljenstvom v Jugoslaviji, in jo je podal dr. Drnovšek.

- Ali je res Slovenija mačehovska do izseljenskega vprašanja?

Glede na kratek čas, ki ga je imel na razpolago dr. Drnovšek, je seveda razumljivo, da ni mogel v celoti prikazati vse plejade institucij, ki se ukvarjajo oziroma so se ukvarjale s Slovenci po svetu.

Zdi se mi, da pa vsaj, kar se tiče SIM, ki je ravnokar končala 50 let neprekinjenega delovanja, ne drži trditev dr. Drnovška, da je bila to institucija, ki je bila v službi politike oziroma da je bila zadolžena za posredovanje ideologije takratnega sistema med Slovence po svetu. SIM je bila institucija civilne družbe in ni nastala na osnovi pobude, želje, dekreta ali sklepa takratne vlade ali celo takratnih služb Ministrstva za notranje zadeve, kot ji je to bilo večkrat očitano.

SIM je nastala na osnovi pobud slovenskih izseljencev v Ameriki in to l. 1948, ko je na pobudo takratne ameriške administracije obiskala ZDA skupina slovenskih

zdravnikov, ki so prevzeli ameriško javno mnenje glede na njihovo človekoljubno dejavnost v času 2. svetovne vojne. V delegaciji, ki je bila na obisku nekaj mesecev, so bili tudi nekateri takratni ugledni kulturnimi delavci. Med njimi sta bila tudi pesnik in pisatelj Tone Seliškar ter novinar Drago Šega. V okviru programa, ki ga je pripravila ameriška stran, so bili tudi razgovori z ameriški Slovenci in le-ti so izrazili željo, da bi slovenski izseljenci v Ameriki, ki so obiskovali Slovenijo že tudi pred začetkom 2. svetovne vojne, imeli v času obiska v Sloveniji neke vrste biro, kjer bi se ti izseljenci lahko pojavljali, kjer bi lahko dobili celo vrsto odgovorov na čisto tehnična vprašanja. Saj si predstavljate, kako je bilo leta 1948 priti v Slovenijo, takratno Jugoslavijo glede deviznega aranžmaja in podobno.

Skratka, ta ideja je bila zelo praktična in takratnim članom delegacije, potem ko se vrnili v Slovenijo, ni bilo težko takratno OF (kasnejšo SZDL) prepričati, da se je potem Slovenska izseljenska matica na osnovi določil takratnega Zakona o društvih tudi ustanovila.

Moram reči, da je bilo prvih 10 ustanovnih članov neprimerno bolj uglednih kot je današnja SIM. Imena teh ljudi, uglednih univerzitetnih profesorjev, zdravnikov, novinarjev so bila seveda garancija, da se je SIM hitro ustanovila. Tako da nikakor ne drži teza, da je bila SIM neke vrste institucija, ki je skrbela kot podaljšana roka za izpeljavo sklepov takratne politike. Nasprotno, treba je celo povedati, da je cela vrsta takratnih članov matice in funkcionarjev imela določene težave, ko je bil v Ljubljani 7. kongres KPJ in je bilo takrat potrebno poslati po svetu po »ključu« tudi knjige – zbornik referatov s kongresa. Takratni tajnik SIM je rekel: »Ne, to pač ne bom pošiljal okoli, ker Slovenci, ki živijo po svetu, niso člani naše KP, pač pa so člani nekaterih drugih partij ali političnih strank.«

Tudi ne drži, da je šele po l. 1970 zaživela povezava z občinami, nasprotno, takoj, že v 50-ih letih so bili zelo dobro organizirani občinski pododbori SIM, ki pa so takrat seveda več ali manj skrbeli za delitev humanitarne pomoči. Kasneje so se seveda začeli ukvarjati tudi z izmenjavo kulturnih dobrin.

Ne nazadnje je v tistem času, in to je drugi del moje diskusije kot odgovor na tisto začetno vprašanje, »ali je naša država mačehovska do Slovencev po svetu ali ne«, pričela z delom zelo odmevna radijska oddaja »Za Slovence po svetu«, ki več ali manj v isti obliki deluje še danes in je izredno poslušana.

Leta 1954 je takratna revija *Tovariš* izdala posebno številko, namenjeno samo izseljenstvu. Kmalu v koncu 60-ih let je SIM pričela tudi z akcijo štipendiranja otrok naših izseljencev in danes lahko govorimo o preko 80 diplomantih ljubljanske univerze, ki so končali študij na ljubljanski univerzi prav na osnovi sredstev, ki jih je SIM namenila otrokom izseljencev po svetu. Nenazadnje je SIM začela s t. i. poletno šolo slovenskega jezika v Kranju, kasneje jo je začela voditi FF v Ljubljani.

Treba je tudi povedati, da o tem vprašanju mačehovstva odpremo tudi manj znani podatki, da se je od konca druge svetovne vojne pa do l. 1954 preselilo v Slovenijo preko 7000 slovenskih izseljencev. Znane so »ekspedicije« ladje Partizanke, ki je naenkrat iz Buenos Airesa pripeljala nekaj sto izseljencev, v glavnem Primorcev, v Slovenijo. Ta

podatek se zgublja, o tem podatku se ne govori več, čeprav je gospod Kurinčič jasno opisal te povratke v knjigi »Na tej in oni strani ocena«. Ta knjiga pa seveda ni omenjena v pregledu slovenske izseljenske književnosti. Zakaj ni, je seveda drugo vprašanje. Hočem le povedati, da upoštevajoč vse težave, ki so se dogajale v začetku 50-ih let, ne bi mogli reči, da je bila slovenska oz. takratna jugoslovanska država mačehovska do izseljencev. SIM tudi ni bila »jugoslovansko« usmerjena. Prepričan sem, na osnovi dokumentov, ki sem jih pregledal v SIM, da je bila vloga zveze oziroma Beograda relativno šibka oziroma njegova politika centralizacije ni bila dolgoročna.

Prvi poizkusi v začetku 50-ih let v organiziranju tako imenovanih jugoslovanskih izseljenskih tednov so se zelo hitro končali. Slovenija je imela samo en tak izseljenski teden v Trbovljah, naslednji je bil na Ohridu, ki pa je že propadel. Potem nikoli več niso organizirati vsejugoslovanskega srečanja. Vsa »uspešna« jugoslovanska srečanja izseljencev so bila skoncentrirana na letne sprejeme takratnega predsednika Tita. Za te sprejeme, ki so bili praviloma na Brionih oziroma ob priliki predsednikovega obiska v New Yorku v prestižnih hotelih, nikakor ne moremo govoriti o nobeni načrtni jugoslovenizaciji slovenskega izseljenskega vprašanja. Tudi ne moremo govoriti o jugoslovenizaciji hrvaškega ali pa srbskega izseljenstva. Nenazadnje zaradi izseljencev samih, ki nikoli niso želeli biti, in to je poanta današnje razprave, objekt katerekoli vlade, naj si je bilo to v stari Jugoslaviji, socialistični Jugoslaviji ali pa naj bo to naša nova Slovenija. In mislim, da je tukaj temeljni problem, ko enostavno vsi skupaj Slovence, živeče po svetu, jemljemo kot objekt, nikakor ne kot subjekt. Prihajamo do absurdne situacije, da danes, ko imamo na nivoju državnega zbora svoje telo, ob tem, ko imamo na nivoju vlade poseben Urad za Slovence po svetu, ob tem, ko imamo na ministrstvih ekipirane službe, imamo končno transparentne javne razpise, ko imamo v bistvu relativno veliko denarja, ki se ga namenja izseljenstvu, pa na drugi strani nikoli tako malo obiskov slovenskih izseljenskih gledaliških, pevskih in drugih skupin v Sloveniji. Nikoli do sedaj ni odšlo tako malo gledaliških, kulturnih skupin iz Slovenije v tujino med izseljence, kot je to v primeru zadnjih letih. Na eni strani imamo številne obiske politikov, predstavnikov različnih institucij, na drugi strani pa izseljencev ni. Tako da je moj odgovor na zastavljeno vprašanje, ali je Slovenija mačehovska ali ne: ne, Slovenija kot država se ne obnaša mačehovsko do izseljencev. Tako kot ni bila stara Jugoslavija, mislim na Jugoslavijo od 1945 dalje, tako kot nenazadnje tudi ni bila tista stara Jugoslavija od 1918 do 1945 s celo vrsto aktivnosti, z izseljenskimi komisarji, tako kot v bistvu ni mačehovska slovenska cerkev, ki je ogromno storila za širitev slovenskega jezika in je bila sploh prva, ki je ponudila roko ljudem, ki so iz takšnih ali drugačnih razlogov morali zapustiti domovino.

Danes se mi zdi, da je prvenstveno vprašanje oziroma dilema, ali Slovenija kot matična domovina tretira Slovence, živeče širom sveta, kot »svoje«, se pravi kot *objekt*, ali pa jim dopušča oziroma se tega zaveda, da so izseljenci *subjekt*, ki so se zaradi takih ali drugačnih razlogov izselili in je povsem od njih odvisno, kakšen odnos imajo do svoje stare domovine, tudi to, ali želijo porabiti denar, ki bi ga jim lahko država dala, ali ne.

Božo Repe: Hvala lepa za ta prispevek, ki dopolnjuje na nek način uvodne besede

in hkrati z njimi tudi polemizira. Najbrž pri političnem vrednotenju institucij, ki se ukvarjajo z izseljenstvom, ne bomo enakega mnenja, verjetno to velja tudi za še eno institucijo, ki danes ni bila omenjena, to je Svetovni slovenski kongres, ki je prav tako začel svoje delo verjetno z drugačnimi izhodišči, kot jih ima danes. No torej, nadaljujemo z razpravo.

Marjan Drnovšek: Bom čisto kratek, ker bi lahko z g. Rogljem imela daljšo debato o zgodovini SIM. Jaz sam nisem delal na gradivu, ki ga hrani SIM, ampak predvsem na gradivu, ki ga hrani Arhiv RS, to je fondu nekdanjega CK ZKS. Svoje zaključke sem bolj jasno oz. v ostrejši obliki zapisal v zborniku razstave, ki je bila tudi v tej hiši, to je »Temna stran meseca«. Ponavljam, do njih sem prišel na podlagi tega gradiva, arhivskega gradiva. Res je do dejanske pobude za to organizacijo (SIM) prišlo s strani ameriških Slovencev, vendar o članstvu v tej organizaciji je odločala idejnopolitična komisija CK ZKS. Tudi kasneje se v določenih obdobjih pojavi posebna obravnava dela SIM v vrhovih partije, večinoma z vidika, kako to organizacijo, ki je bila včasih »majčkeno bolj zaspana«, kot so rekli, bolje vključiti v družbenopolitično delo med izseljenci v tujini. Vedeti moramo, ko govorim o izseljencih, da mislim o odnosih SIM do tistih izseljencev, ki so bili lojalni do Jugoslavije in do sistema, ki je obstajal v tej Jugoslaviji, do ostalih izseljencev pa je bil tak, kakor da jih ni. In še v Enciklopediji Slovenije pod geslom SIM preberemo ugotovitev, da Matici s politično emigracijo v širšem pomenu besede ni uspelo dobiti kontakta do osamosvojitve Slovenije. Vendar s tem nočem zanikati dobrih strani, ki jih je naredila Matica v stiku z izseljenci po svetu. Mislim, da s tem zaključim, ker se ta debata vleče že nekaj časa, oz. trditve o tem, da sem napadalec Matice. Mislim, da bi morala ta organizacija le priznati tisto, kar jo obremenjuje, in narediti nekje inventuro z lastno preteklostjo, priznati, kar je bilo slabega, in seveda tudi zraven postaviti tisto, kar je bilo pri Matici dobrega. To inventuro bi morali narediti v začetku 90. let in bi bila stvar urejena.

Gornji problem je širši. Šlo je namreč za prepredenost vseh, ne samo Matice, tudi ostalih, recimo, organizacij, ki so delale med izseljenci po drugi svetovni vojni oz. v 60. in 70. letih in naprej, naj bodo to sindikalne, razne komisije, posamezniki pri veleposlaništvih in drugih, prepredenost in prežetost njihovega odnosa z ideološkim nabojem. Njihovo delo je bilo v pretežni meri usmerjeno v to, da se pač organizira oz. se deluje med izseljenci, ki so naklonjeni Jugoslaviji in družbenemu sistemu v tej državi in da se čim bolj odtegne izseljence tistih, ki so bili proti obojemu. Tega, če podrobno pogledamo tudi Rodne grude, Slovenski koledar ali Slovenski izseljenski koledar, v določenem času ni bilo malo. Če beremo z drugimi očmi, se da marsikaj razbrati, da ne govorim o vrsti poročil, ki se morajo hraniti tudi v arhivu Matice (nekaj zasledimo tudi v arhivski zbirki na Inštitutu za slovensko izseljenstvo). Matica je igrala tudi drugo vlogo, tisto temno vlogo.

Boštjan Kocmur: Po osamosvojitvi Slovenije se je za večino Slovencev po svetu pričelo novo obdobje, v katerem se država Slovenija pojavlja kot večplastni akter na področju izseljenstva. Iz ozkega in izključevalnega obdobja prehajamo v čas širšega gledanja na to problematiko. Kot je razvidno iz besed nekaterih predavateljev, smo

priča novim pobudam. Upravičeno lahko to trdim, kot rojen v izseljenski skupnosti in hkrati tudi kot soustanovitelj organizacije v Sloveniji, ki je v svojem jedru formirana iz ljudi, ki so prišli iz izseljenstva.

Ko govorimo o mačehovstvu države Slovenije do svojih izseljencev – to je bila tudi tema našega 7. tabora Slovencev po svetu leta 2000 – naj opomnim, da Izseljensko društvo Slovenija v svetu že 9 let opozarja na določene probleme, ki so posledica dolgoletnega usmerjanja izseljenske problematike. Vsem nam je jasno, da so bile nekatere izseljenske skupnosti, ki niso bile podložne režimu, ki so delovale, ustvarjale in se vzdrževale samostojno in svobodno, v domovini zamolčane in diskvalificirane.

Pogled na izseljensko problematiko se postopoma izboljšuje. Po osamosvojitvi se nas je kar nekaj izseljencev preselilo v Slovenijo. Istočasno so zgodovinarji in literarni kritiki pričeli pisati o ustvarjalnosti slovenskih izseljencev – odkrili so, da zunaj slovenskih meja obstajajo Slovenci, ki ohranjajo slovensko identiteto in kulturo. Pred nami je novo obdobje, posebno ko govorimo o odprtju izseljenskega muzeja. Kljub temu obstaja neka inercija iz preteklega obdobja, posebno pri medijih javnega obveščanja, ki favorizirajo le organizacije starega kova. V nekaterih krogih se organizacije, nastale po osamosvojitvi, redkokdaj omenja ali se jih enostavno ne omenja. Konkretno, danes je bilo govora o izseljenstvu in Izseljensko društvo Slovenija v svetu, ki smo ga pred desetimi leti ustanovili vrnjeni izseljenci in ki deluje na vseh področjih izseljenstva, sploh ni bilo omenjeno; in to se dogaja velikokrat. Mediji neradi poročajo o delovanju društva, ki skrbi za izseljence in ki omogoča Slovincem iz matične domovine, da bi spoznali izseljensko ustvarjalnost. Bolj kot očitek naj bo to opozorilo, da bi lahko gledali malo širše, ne le to, kar smo vajeni.

Ko govorimo o politizaciji izseljenstva, moram pritrditi, da je brez dvoma bila. Politiko izseljenstva je vedno vodila država. Pred osamosvojitvijo je bila ta ideološko in projugoslovansko usmerjena. Institucije, ki so imele možnost delovanja že v prejšnjem obdobju, so poskrbele za to neslovensko usmerjenost. V izseljenstvu smo Slovenci to čutili kot absolutno diskriminacijo. Zato danes ne smemo iskati opravičila za preteklo obdobje, temveč iti korak naprej.

Da ne bi današnji prispevek izzvenel samo polemičen, bi rad vse navzoče povabil na našo 10. obletnico Izseljenskega društva Slovenija v svetu, ki smo si jo zamislili v obliki dobrodelnega koncerta za Slovence v Argentini. Naše društvo je bilo ustanovljeno zaradi solidarnosti do slovenskega življa v tujini. Dobrodelni koncert bo v petek, 7. junija s sodelovanjem zelo znanih pevcev iz izseljenstva in domovine. Celotni izkupiček bo namenjen izseljencem. Naslednji dan, v soboto, 8. junija, bo 9. tabor Slovencev po svetu na temo »Repatriacija slovenskih izseljencev v matično domovino«. Repatriacija je bila vseskozi skrb Izseljenskega društva Slovenija v svetu. Letos postaja ta tema še bolj aktualna, posebno ob sprejetju resolucije o repatriaciji slovenskih izseljencev v matično domovino v Državnem zboru, vendar se po raznih sestankih državnih ustanov in civilne družbe težko uresničuje.

Priča smo novim izzivom, pred nami so izseljenci, ki si želijo nazaj v Slovenijo. Danes bi radi imeli muzej, ki bi prikazal izseljensko preteklost in kaj so Slovenci po

svetu v tujini ustvarjali. Pred seboj imamo dvojni izziv. Pokažimo prihajajočim rodovom, kaj so Slovenci ustvarili v domovini, v zamejstvu in v izseljenstvu, obenem pa pomagajmo vsem tistim Slovincem, ki bi se želeli vrniti v domovino.

Dragica Bošnjak:

Postavila je vprašanje Daši Hribar v zvezi z razstavo oziroma izseljenkim muzejem (op. urednika).

Daša Hribar: S to razstavo je pač tako, da so nam veliko gradiva zanjo posodili posamezniki. Je določen del vitrin, mislim, da več kot 1/3, katerih gradivo je v osebni lasti ljudi, ki so nam to posodili in to gradivo (bolj ali manj) bomo pač morali vrniti. Ostalo gradivo se bo vrnilo tudi muzejem, ker z nami je sodelovalo tudi veliko številno muzejev, na primer Goriški muzej, Narodna in študijska knjižnica v Trstu in ostale institucije. Njihovo gradivo bomo tudi morali vrniti. Tako da del gradiva, ki bo ostal, pa se bo vključil v stalno razstavo v Muzeju novejše zgodovine, del gradiva pa v Slovenski etnografski muzej na stalno razstavo, ki naj bi bila odprta koncem leta 2004.

Marjan Drnovšek: Glede muzeja sva se pogovarjala z Dašo (Hribar) še pred kratkim, tudi o enem od namenov razstave v Muzeju novejše zgodovine Slovenije, namreč o zanimanju za muzejsko gradivo, poleg arhivskega, hkrati o tem, da je tega gradiva verjetno veliko še na terenu, se pravi pri ljudeh, pri potomcih in podobno. Pomembne so tudi lokalne razstave, kot v Ribnici, verjetno jo poznate, saj gre za razstavo o izseljevanju iz Ribniške doline. Želja je, da bi vzniknile še po drugih delih Slovenije, kar bi bili neki zametki stalne razstave. Sam sem realist, nekega muzeja, novega izseljenskega muzeja, ne bo, dolgo časa še ne. Bi bilo pa dobro, da bi se posamezne muzejske hiše, ki so v jedrih tega izseljevanja, vzemimo v Beli krajini ali kjerkoli, v Prekmurju ipd., bolj posvetile temu področju, dale določeno pozornost izseljenski tematiki. Trenutno nimam dobrega pregleda nad vsemi muzeji, ampak ko sem pred leti hodil po Beli krajini, razen v Vinici, v t. i. Župančičevi sobi, ni bilo nobenega gradiva o izseljevanju. V Beli krajini imamo Gasilski muzej oziroma zbirko, niti enega panoja pa posvečenega izseljenski tematiki; in to v Beli krajini, ki je bila intenzivna izseljenska pokrajina. (Kasnejši pripis: Pred časom so me poklicali po telefonu iz Belokranjskega muzeja v Metliki v zvezi z ladijskimi družbami, s katerimi so potovali izseljenci, kar kaže, da se nekaj le premika tudi v Beli krajini.) Torej, namen razstave je bil tudi v tem, da se spodbudi interes za gradivo, da bi muzeji vključevali izseljensko tematiko v svoje programe, tudi ostali, ne samo v Slovenskem etnografskem muzeju, namreč, z gradivom se šele začne muzejska razstava. Če tega gradiva ni, tudi razstave ne more biti.

Božo Repe: Ena od možnosti zbiranja gradiva, ki se dostikrat izkaže kot hvaležna, je tudi gibanje Znanost mladini, raziskovalne naloge na posamezne teme, s tem imamo že izkušnje in najbrž bi se našlo še kaj.

Inga Brezigar Miklavčič: Kot kustodinja-etnologinja v Goriškem muzeju v Novi Gorici poskušam v okviru svojega dela slediti tudi tematiki izseljevanja in izseljenstva. Prav kot muzealka bi se želela v razmišljanju o slovenskih izseljencih navezati na besede gospoda predhodnika, ki je govoril o izseljevanju kot o tematiki preteklosti in izziva. Zdi se mi, da predstavlja nova evaluacija problematike izseljevanja in vključevanje izseljencev v sodobno slovensko družbeno skupnost veliko možnost povezave obojega, že minule preteklosti in izziva, ki ga ta preteklost predstavlja v današnji družbeni stvarnosti. Ne gre namreč le za preteklost, pač pa tudi za sedanjost – danes smo Slovenci prav prek izseljevanja in izseljencev povezani tako rekoč z vsem svetom.

Pri nas na Primorskem, verjetno tako kot marsikje drugje, ni družine, ki ne bi imela enega ali pogosto več članov družine razseljenih po svetu. Danes lahko opazamo tendence, ne v smislu repatriacije ali vračanja izseljencev, pač pa v smislu povezovanja izseljencev z matično domovino v iskanju korenin, ki lahko posledično na konkretni ravni povezujejo posameznike pa tudi družine. Tako se npr. zberejo razseljene družine na skupnem srečanju – pred kratkim sem slišala za družino Premrl, kjer se je na družinskem srečanju zbralo čez 100 sorodnikov. V iskanju korenin se družine iščejo ter poskušajo navezovati in obdržati stike. Gre za to, da se poskušamo Slovenci dobiti in bivati skupaj brez raznih ideoloških razmejitev, užaljenosti na eni strani in stalne potrebe po nekem opravičevanju na drugi strani. Gre za to, da sprejmemo preteklost, kot je bila, in jo, ker se je več ali manj ne da spremeniti, kot izziv poskušamo vključiti v sedanjost. To pa je zelo nujno, mislim, da je nujno tudi zaradi splošnega dogajanja v svetu, ki vzpodbuja nova in nova izseljevanja. Kot so nekoč Slovenci hodili po svetu zaradi ekonomskih ali političnih razlogov, prihajajo danes v Slovenijo izseljenci iz drugih držav ter gredo večinoma prek naše države naprej. Podobno kot so Slovence po drugi svetovni vojni zbirali v begunskih centrih zahodnih držav, zbiramo danes sodobne izseljence v centrih za odstranjevanje tujcev – mislim sicer, da so zdaj ime že zamenjali. Mogoče se je to, kar se zdaj dogaja mnogim sodobnim političnim ali ekonomskim beguncem, dogajalo dejansko tudi našim ljudem. Spomin na trenutke slovenskega begunstva in izseljevanja, institucionaliziran v muzeju, bi lahko pomenil veliko, pa čeprav kot majhen korak k vzpostavljanju duha tolerance v splošni družbeni klimi sodobne globalizacije.

Božo Repe: Hvala lepa, naj mimogrede omenim, da je gospa Brezigar avtorica po mojem mnenju zelo dobre razstave, in sicer o življenju v 50-ih letih po zahodnih vplivih, kako so ti prodirali v vsakdanje življenje v Sloveniji ob odpiranju meje.

Dr. Žigon je hotel nekaj vprašati.

Zvone Žigon: Od kod vam informacija, da spravljamo Slovence iz izseljenstva v centre za odstranjevanje tujcev, saj meni kot uradniku na Uradu to ni znano. Omenili ste, da nekdo spravlja Slovence v nekakšne zbirne centre...

Božo Repe: Bil je nesporazum, saj so bili v izvajanjih gospe Brezigar omenjeni

begunci, ki prihajajo iz vzhodnih dežel, zaradi primerjave s Slovenci v begunskih taboriščih po letu 1945 pa je prišlo do omenjenega nesporazuma (opomba urednika!).

Julijan Strajnar: Po poklicu sem upokojeni etnomuzikolog. Sem sin predvojnih izseljencev, rojen v Franciji. Stanovali smo v rudarski koloniji v severni Franciji blizu belgijske meje. Tam, kjer sem živel in hodil v osnovno šolo, je bilo v naši koloniji 24 rudarskih družin. Od teh smo bili mi edini Slovenci, 3 francoske družine, 2 družini iz Alžirije, drugi so bili Poljaki. Tako smo v koloniji slišali v glavnem poljščino. Na tem severnem koncu Francije smo govorili posebno narečje, ki ga ostali Francozi sploh ne razumejo. Oče je delal v rudniku med samimi izseljenci – tujci, kajti le redki Francozi so delali v rudniških rovih, »aux fonds«. Francozi so bili inženirji, uslužbenci v upravi rudnika, zdravniki, trgovci, učitelji, a niso stanovali v kolonijah in so bili pravzaprav »manjšina«.

Izseljenska matica in ustanove, ki obravnavajo in raziskujejo življenje izseljencev po svetu, so se bržkone premalo poglobile v to »problematiko« in ne iščejo odgovorov na bistvena, npr. naslednja vprašanja: od kod, zakaj, kdaj se je kdo izselil (ušel, bil izgnan) in kam je šel?

Na podlagi lastnih izkušenj bom navedel nekatera dejstva. V letih 1979-1980 sem kot etnomuzikolog raziskoval življenje izseljencev pokrajinah Nord, Pas de Calais in v okolici Metza (na nemški meji). Posnel sem veliko dragocenega gradiva in pričevanj o življenju v tujini, o delu, šolanju, petju, navadah, praznovanjih itd. Navedem nazoren primer: Starejša izseljenka me je skoraj na kolenih prosila, da bi ji priskrbel kakšno slovnico, da bi vnuka učila slovensko. V Ljubljani sem primerno slovnico zaman iskal in spraševal nekatere slaviste, če bi kdo tako slovnico napisal. Odgovor je bil vedno: »Saj jih imaš toliko, kar izberi in pošlji.« Razlagal sem, da bi moral nekdo napisati preprosto, razumljivo slovnico, napisano »njim na kožo«, saj otroci hodijo v francoske šole, starejši pa znajo samo domače narečje in knjižne slovenščine ter francoščine niti ne razumejo. »Ja, kdo bo pa to plačal?« Tako, žal, do take slovnice nisem prišel, starejša gospa je medtem umrla in vnuk je »asimiliriran«.

Drugi so me pogosto tudi prosili za knjige, časopise, pravljice, otroške knjige, da bi jih prebrali in morebiti otroke spodbudili, da bi kdaj vzeli v roke slovensko knjigo. V Ljubljani so me »poučili«, da so že večkrat poslali knjige na izseljenska društva in kot primer navedli Cankarjeve zbrane spise. Cankar je za nas kar »težko« branje, za izseljenca, ki je naredil komaj osnovno šolo, pa je skoraj nemogoče, da bi z veseljem bral, razumel in posredoval, kar je prebral.

Leta 1946 smo se vrnili v Jugoslavijo. Zame je bil to prvi stik z domovino staršev. Kasneje je Izseljenska matica prirejala piknike za izseljence, navadno okoli 4. julija. Pokojno mater sem moral peljati na take piknike, da bi nemara srečala kakšnega znanca in se s kom pogovorila. Po približno treh piknikih (neuspelih) pa je rekla: »Ne grem več! To je samo za nepravde izseljence, za Amerikance!« Kajti tisti, ki so se vrnili v prvih povojnih letih, ker so hoteli pomagati domovini, so bili kar užaljeni in zagrenjeni.

Spominjam se, da sem pred odhodom iz Francije prodajal po koloniji znamke in

nabiral denarne prispevke, da bi izseljenci pomagali kupiti Martinovo peč za jeseniške plavže. Menda se je nabralo kar dosti denarja. V domovini pa ni nihče več vedel, ali so to peč sploh kupili, oziroma kam je šel denar.

In za konec še to. Pošiljali smo in še pošiljamo najrazličnejše ansamble, delegacije itd., predvsem tako imenovane narodnozabavne ansamble. Malo bolj premišljeno bi se morali vsi, ki se podrobno ukvarjate z vprašanji izseljenstva, zavedati, komu, zakaj in kako je treba pomagati, da bi izseljenci ohranjali slovensko identiteto.

Božo Repe: Hvala za posredovanje teh neposrednih izkušenj, mislim, da so opozorila umestna, čeprav ne verjamem, da bomo slovnico dali pisati dr. Jožetu Toporišču.

Janez Rogelj: (govoril iz publike, op. urednika!)... Križaj je zgolj... ta zgodovinski dogodek je zginil, žal, to je njihova preteklost, pa ne samo njihova..., vse te rudarske naselbine v Aumetzu, Merlebachu, z zaprtjem rudnikov v Evropi so že prazne ..., ni več teh Slovencev, to je zginilo. Malokdo ve, da so... organizirali ne samo nakup za prodajo znamk, ampak, da so se kadrovski ...in hodil na gradbišča, na mladinske delovne brigade po celi Jugoslaviji, glede na to, da so bili to sinovi rudarjev, so bili strokovno dovolj sposobni in nekateri... Minerji in tisti, ki so lahko kopali... v zdaj tujih državah Bosni in Srbiji. To je tak velik segment, ki je pač izziv lahko za zgodovinarje. (Ta del diskusija oziroma dodatek g. Roglja se nanaša na izvajanja g. Strajnarja o času repatriacij Slovencev iz Francije po končani drugi svetovni vojni.)

... po drugi strani pa nam na ustreznih organih, ne mi zamerit ga. Domjanova, na kulturnem ministrstvu ste stalno govorili, da pošiljajte kvaliteto, pošiljajte to, ono..., mi smo nekako vmes, zato sem jaz govoril, da je treba imeti pred očmi ta element subjekta, mi ne moremo primerjati izseljenca, ki je komaj imel končano osnovno šolo ali pa sploh ne končano osnovno šolo, in v bistvu, ko je zapustil domovino, naj bi znal dobro slovensko, je prišel tja in je umrl, ne da bi dobro znal tisti novi jezik. To je kruta realnost, to je treba upoštevati, ne izhajati iz naših ljubljanskih razmer...; sem zelo vesel, da je ta pobuda, seveda malce pozno, sicer prišla, ampak mislim, da je še čas, da se to lahko popravi. (Ta del diskusije se nanaša na kvaliteto programov za izseljence, to je gostovanja ipd.)

Julijan Strajnar: Spominjam se, da je nekoč naš sosed (Francoz) peljal očeta na deželo, kakih 40 km od našega kraja, da bi spoznal rojaka iz Jugoslavije. Tam je bila družina (pisali so se Gruber) iz Prekmurja in so znali »gučat« samo po prekmursko. Moj oče, Dolenjec po rodu, pa jih ni dobro razumel in da so se lahko malo sporazumeli, so morali uporabiti to francosko narečje. Sosed, Francoz, se je močno čudil: »Ja, od kod ste pa prišli, kakšna država pa je to? - C'est un pays des sauvages!« (To je dežela divjakov!)

Mihael Kuzmič: Tudi jaz sem iz Prekmurja »i či bi ščeo gučati v indašnji prekmurščini bi me tudi nej mogli razmeti Dolenci i ešče kakši drugi tudi nej«; se pravi, če bi hotel govoriti v nekdanji prekmurščini, me tudi danes ne bi razumeli Dolenjci, pa

še kdo drug ne. Kot ilustracijo bi v tej naši diskusiji rad poudaril tole: kakor je zelo važna na telesu koža, ker nas brani pred določenimi negativnimi vplivi, boleznimi itd., so ravno tako važna obrobna področja našega narodnega telesa. Preučevanju izseljenstva na tem prostoru moramo dati poseben poudarek. Ne bom govoril o raziskovanju izseljenstva na Tržaškem, Goriškem ali Koroškem, ker ga premalo poznam. Toda za prekmursko in porabsko izseljenstvo, se pravi izseljenstvo Slovencev, ki so bili pred prvo svetovno vojno v okviru ogrske države, je zelo malo raziskav. Sam se na tem področju trudim, kar pa je le majhen delček in prispevek. Moje vprašanje ni samo akademsko, ampak praktično: ali so državne in druge institucije ter poklicani posamezniki storili, ali so pripravljeni storiti vse, da bi na tem našem narodnem obrobju pospešili raziskave, preden bi za vedno izginili materiali in spomini? Drugo področje izseljenstva, ki je tudi navzoče, a premalo raziskano, je področje slovenskega protestantskega izseljenstva. Ne mislim samo na Trubarja in druge protestantske izseljence v 16. in 17. stoletju. Mislim predvsem na tiste slovenske protestantske izseljence, ki so se v 19. in 20. stoletju izseljevali pretežno iz Prekmurja. Med njimi imamo v svetu znane osebnosti na različnih področjih delovanja. Pri nas so nekako v pozabi ali jih sploh ne poznamo; res pa je, da tudi pri njih ni čutiti močne navezanosti na domovino njihovih prednikov. Eden od razlogov je gotovo jezik, o drugih razlogih pa smo tukaj že slišali nekaj besed v uvodnih govorih, predvsem o odnosu oblasti, cerkva ali posameznikov do njih. Ali gre pri tem za njihovo zamolčevanje, pozabo ali zgolj za raziskovalno nezainteresiranost?

Marjan Drnovšek: Mogoče samo kot informacija. Kot g. Kuzmič ve, Inštitut za slovensko izseljenstvo pripravlja letos mednarodno posvetovanje (Hrvaška, Madžarska, Avstrija, Slovenija), posvečeno izseljevanju, migracijam v najširšem pomenu besede v prostoru, ki ga sam proučuje, to je v Prekmurju in širše, to je v panonskem prostoru. To bo korak naprej. Ampak glede reagiranja države menim, da morajo priti pobude iz izvornega okolja. Vemo, da je v Murski Soboti muzej, vemo, da je Maribor kot univerzitetno središče blizu. To naj bi bili prvi naslovi za pobude in interes. Zanimiv pa je pogled z vidika izseljevanja oziroma selitev v in iz obrobnih predelov Slovenije. Kamorkoli pogledamo na to etnično obrobje, bodisi Prekmurje, potem na Štajersko, Koroško, v Kanalsko dolino, Rezijo, Beneško Slovenijo, v Trst z okolico in Istro, povsod najdemo neke skupne specifičnosti, zlasti močno prisotnost sezonskega izseljenstva in to do današnjih dni. Ne vztrajati samo na osrednji Sloveniji, ampak posebej pospešiti raziskave selitvenih gibanj na obrobju.

Milena Domjan: Na Ministrstvu za kulturo opažamo, da zelo veliko pobud prihaja, da bi se opravile raziskave, ampak, ker so to temelje raziskave, je mnenje strokovne komisije na ministrstvu, da pri nas denarja za to ni, ker ta denar bi moralo zagotavljati Ministrstvo za znanost. Ker pa so zadnja leta na tem ministrstvu določene težave, pravzaprav vi nimate naslova, kam se obračati. Morda bi lahko tukaj dali pobudo Uradu za Slovence po svetu, da bi mogoče premostili te težave, ker, če jih ne bomo, potem bo

to šlo v pozabo. Glede na to, da pač Ministrstvo za zunanje zadeve oz. Urad le nekako pokriva širšo problematiko, bi se morda tam našlo kaj sredstev.

Janez Rihar: Današnja tema, odnos Slovencev do izseljencev, mogoče dvoplastno lahko razume odnos slovenskega ljudstva, slovenskega naroda ali pa države; tu bi lahko v zadnji dobi desetih let potegnili samokritične rezultate, namreč, v nebo vpijoče je silno težavno pridobivanje državljanstva in to malo kaže na neko ksenofobijo. Se včasih bojimo, da nismo ksenofobi do drugih narodov, bi se morali vprašati, če smo do lastnega naroda. Vendar je razlika med, mogoče, neko uradno linijo ali pa tudi med mnogimi ljudmi, ki pa so zelo odprti. Zato se mi zdi tudi smiselnost muzeja, kajti arhivi so zaprti, so strokovnjakom na voljo, res popularen je pa muzej. In za to področje izseljenstva...; zelo koristno vzgojno za nas Slovence. Smo ravno o Prekmurcih govorili, povsod jih najdeš, v Avstraliji, Argentini, Kanadi, Severni Ameriki, po Evropi, misliš, a jih je sploh še kaj doma; jih je v Prekmurju polno, pa še v Ljubljani jih je precej. Torej izjemno vitalno ljudstvo, ki pa je bilo izredno izpostavljeno. Ko govorimo o državljanstvu, ne gre za ne vem kakšne koristi, gre za identifikacijo naših ljudi po svetu. Glejte, zelo nerodno je, če je zdaj Slovenec v Nemčiji Jugoslovan. In naši duhovniki, dajte že enkrat, pojdite vsaj na tisti nemški urad in povejte, da niste več Jugoslovani. Namreč, koroški Slovenci so se mnogi izseljevali, veljajo za Avstrijce, Primorci, čistokrvni Slovenci, veljajo še danes marsikje za Italijane, Prekmurci za Madžare, mi ostali pa za Jugoslovane; zaradi tega je državljanstvo veliko večjega pomena, kot pa se nam zdi. In medtem ko so druge bivše jugoslovanske republike poslale državljanstvo skoraj brez vprašanja, celo Slovenci smo ga Neslovencem zelo radodarno delili, hvala bogu, ampak ni pa v redu, da smo še danes tako negostoljubni do svojih rojakov, to je pač žalostno dejstvo; ne maram dramtizirati.

Potem pa še ta misel, Rafaelova družba bo kmalu stara 100 let, ampak je še mlada, ker je morala 50 let počivati, ne prostovoljno, zdaj pa se trudimo tudi v sodelovanju s Slovenijo v svetu, Slovenskim kongresom, zlasti pa s Karitasom, da uresničujemo prošnje, ki jih je vedno več, mladih družin, trenutno zlasti iz Argentine, kar pa ne pomeni, da se tudi iz Kanade ne bi radi vračali. In iščemo čisto takole preprosto brez kakšnega fonda po župnijah in vsaj kakšnih pet ali šest primerov se je že rešilo v zadnjih mesecih, kakšnih 30 trenutno še ni rešenih, trenutno zaprošenih. To pa so družine, čisto slovenske, če slučajno eden od roditeljev, Neslovenec, že zna slovensko ali pa je že na tečaju slovenščine. Marsikatere so številne, recimo, imajo pet otrok od 10 let navzdol do novorojenčka. In iz velike stiske prosijo in želijo pribežati v Slovenijo. V bistvu ne gre za repatriacijo, bolj točen izraz je priseljevanje otrok in vnukov staršev, ki so tam že dalj časa, se pravi, gre za drugo, tretjo in celo četrto generacijo; večinoma so kvalificirani, niti slučajno ne bi obremenjevali Slovenije, tako kot druge »sorte« begunci. Nerodno pa je, da se to državno kolesje tako zelo počasi vrti.

Rozina Švent: Svoje razmišljanje glede razstave o izseljencih bi navezala na misli gospoda Riharja. Sprašujem se, ali bi bilo možno, da bi se sedanja razstava iz Muzeja novejšje zgodovine premestila v kakšne manjše kraje v Sloveniji (izven prestolnice).

Največ finančnih sredstev se porabi za postavitev razstave in za katalog (možnost ponatisa), kasnejše premestitve razstave pa stanejo neprimerno manj. Prav to dejstvo, da »pride« razstava neposredno med ljudi (na sam teren), bo le-te ozavestila, kako pomembno je zbirati arhivsko gradivo in kako ga hraniti. Govorim povsem na pamet – morda bi se jo dalo prenesti v Gorico, Maribor, Ptuj, Murško Soboto, Novo mesto itd. V vseh teh mestih imajo svoje razstavne prostore, ki bi lahko sprejeli takšno tematsko, gostujočo razstavo. Glede finančnih sredstev takšne premestitve bi se morale v večji meri odzvati lokalne skupnosti, del sredstev bi se lahko zbralo preko sponzorskih sredstev podjetij iz tega okolja. To je samo ena od pobud.

Druga stvar, ki se prav tako navezuje na temo izseljenstva, je odnos države do tega problema. Če pogledamo nekoliko nazaj, sprva smo imeli resor ministra za Slovence po svetu in v zamejstvu, sedaj imamo samo še državnega sekretarja v okviru Ministrstva za zunanje zadeve. In ker se ta funkcija vseskozi obravnava kot politična funkcija in ne strokovno področje, smo priča neprestanemu menjavanju teh državnih sekretarjev. Le redki so ostali na tem položaju več kot eno leto. Ob tem namreč pozabljamo na to, da je delo z izseljenci – zdomci in zamejci izredno občutljivo področje. Ljudje so zaradi prejšnjih slabih izkušenj (zaslišanja) izredno nezaupljivi in potrebujejo kar nekaj časa in delovnih dokazov, da te sprejmejo za svojega sogovornika. Še zlasti to velja za našo povojno politično emigracijo (po letu 1945), ki se zelo ostro odzove na vsako najmanjšo spremembo, napako. To lahko povem tudi iz svojih dosedanjih izkušenj. Že 20 let sem zaposlena v NUK, kjer pokrivam področje izseljenskega – zdomskega tiska in od tega je vsaj 15 let trajalo obdobje »preverjanja« - ali si pravi, ali ti lahko zaupajo, ali si objektivni in korekten. Šele zadnjih pet let je res tistih pravih, ko »žanjem, kar sem prej sejala«. Problematika izseljenstva je izredno obsežna in človek, tudi državni sekretar, potrebuje nekaj časa, da to problematiko spozna, da se seznanj s posamezniki, ki delujejo v tujini – in ko vse to obvlada, sledi zamenjava z novim človekom in cel klobčič problemov se ponovi.

K besedi pa sem se priglasi predvsem zato, da dopolnim svoje predhodnike, ki so govorili o problematiki zbiranja etnološkega in arhivskega gradiva. Z zelo podobnimi težavami se srečujemo tudi v naši knjižnici oz. pri zbiranju tiskanega gradiva. Za začetno obdobje izseljenstva (do l. 1945) lahko rečem, da imamo skoraj vse gradivo. Težave pa nastopijo z novejšim in najnovejšim gradivom. Lahko bi celo rekla, da upada premosorazmerno z letom izida. Bolj ko je letnica izida blizu, težje je priti do gradiva. Ob današnjem razvoju tiskarstva so se stroški natisa bistveno zmanjšali – številne knjige npr. izidejo v samozaložbi avtorja ali na novih medijih (zgoščenke). Že nekajkrat sem javno opozorila na te težave in da bi se zakon o obveznem izvodu v nekem smislu moral razširiti tudi izven meja države Slovenije. Zavedam se, da naši zakoni veljajo le v okviru naše države, toda za naše izseljence – zdomce bi moral veljati nekakšen »etični-narodni« zakon o obveznem izvodu. Mislím na to, da bi vsi, ki v tujini izdajajo svoja dela, morali sami poskrbeti za to, da pridejo njihove knjige v narodno knjižnico (NUK). Slovenci v domovini in v tujini imamo samo ENO, skupno narodno knjižnico, ki bo tudi našim zanamcem ohranila našo kulturno-knjižno dediščino.

Preden zaključim bi vas rada seznanila s svojo lanskoletno izkušnjo ob obisku

slovenske skupnosti v Argentini. V skoraj vseh društvenih domovih imajo tudi svoje bolj ali manj bogate knjižnice. Toda nikjer nimajo svoje osrednje knjižnice, kjer bi bile shranjene vse knjige, ki so jih izdali v Argentini oz. v Južni Ameriki, in kjer bi bil primerno predstavljen ta »slovenski čudež«. Brez najmanjše slabe misli sem jim ponudila, da jim bomo v primeru, da sami ne bodo mogli priti do originalnega izvoda, v NUK naredili kopijo našega gradiva. Ob tej moji ponudbi so bili kar nekoliko užaljeni. Da ima NUK tako bogato zbirko izseljensko-zdomskega tiska (im. D-fond), je nedvomno tudi zasluga tistih intelektualcev, ki so se zavedali pomena skupnega (enotnega) kulturnega prostora in sami svoje knjige pošiljali v knjižnico (npr. dr. Tine Debeljak). K popolnosti našega fonda je veliko prispevala tudi nekdanja država sama (policija), ki je zelo pozorno in sistematično spremljala vse dogajanje v tujini, kamor je sodilo tudi izdajanje tiskanega gradiva, predvsem kakorkoli politično obarvanega. Konec 70-ih let so naši knjižnici predali obsežno zbirko emigrantskega tiska, ki danes predstavlja osrednji del D-fonda. Čeprav je ta fond nekoč in deloma še danes buri duhove nekaterih prenapetih posameznikov, je vendarle nesporno to, da je knjižnica navkljub zakonskim omejitvam pri hranjenju in uporabi (branju) državi sovražnega tiska dosegla formalno odobritev, da to gradivo zbira, saj predstavlja našo skupno kulturno dediščino.

Marjeta Mikuž: Ta razstava sestoji iz osebnih predmetov in dobiti dovoljenje vsakega posameznika, da postavi na ogled svoje osebne, intimne predmete, je bil že izziv, ampak naleteli smo na zelo dober odziv. Toda druga stvar je, da mora število obiskovalcev odtehtati in pokriti stroške potovanja, priprave, dislocirane postavitve razstave. Če je ta razstava tukaj doživela določeno število obiskovalcev, recimo, da smo lansko leto imeli 30000 obiskovalcev, je pod velikimi vprašajem, koliko obiskovalcev bi bilo potem v nekem drugem kraju, recimo Gorici, Celju ali Mariboru. Vsi muzeji bijemo velikansko bitko za število obiskovalcev. Že na začetku sem omenila, da se za to razstavo izredno zanimajo Tržačani, kajti navsezadnje je veliko ljudi šlo skozi Trst. Pri nas so naenkrat videli rekonstrukcijo ladje, slike tržaškega pristanišča, videli so, koliko zgodb je povezanih s Trstom, predvsem zgodba o »brazilski mrzlici« in so takoj rekli, da mora ta razstava nujno priti v Trst. Ravno predvčerajšnjim so bili tukaj. Toda zdaj nastanejo naslednji problemi: varovanje, kam naj gre ta razstava, kje bodo v Trstu dobili osrednje razstavišče, da bo ta razstava privedla toliko in toliko obiskovalcev, ali je tržaška politika na naši, slovenski strani, to so vse te stvari. Seveda sem za to, da razstava gostuje v čimveč krajih, izredno sem za to, toda kakšen je potem feedback, kakšen je odziv obiskovalcev, to je druga zgodba. In ravno sedaj imamo v muzejih izredno pereč problem, ker povsod po svetu število obiskovalcev v muzejih pada, tudi pri nas. Da vam povem malo statistike; največje število obiskovalcev ima Idrija in to gre v 50, 60 tisoč. Naš muzej kot nacionalka ima recimo 30000 obiskovalcev. Razstava, ki jo zdaj gledamo v Narodnem muzeju o 17. stoletju, *Theatrum vitae et mortis humanae*, ima 3000 obiskovalcev in to so pošastno nizke številke. Gre za to, da tu je nek prihodek in nek dodaten zaslužek za muzej, kajti vsaka preselitev je povezana s stroški. Zato ne moremo reči, razstava je postavljena in kot tako jo bomo zdaj prenesli. Vse je povezano s stroški, že najmanjša stvar, tiskanje

zloženke...; vse to so stroški, ki seveda obremenijo ta ali oni muzej. Seveda sem za to, toda priznati moram, da pobude iz kateregakoli slovenskega muzeja, da se ta razstava preseli, nismo dobili, edina izjema so Tržačani.

Daša Hribar: Jaz bi mogoče dala samo eno informacijo. Zelo se strinjam z vami, da ima delo v konkretnem okolju in razstava v njem lahko največji učinek. Zato smo se ob simpoziju, ki ga je dr. Drnovšek že omenil, to je Sezonsko delo in izseljevanje s pomurskega prostora, ponovno združili Slovenski etnografski muzej in Inštitut za slovensko izseljenstvo. Ob simpoziju bomo pripravili razstavo v Murski Soboti. Razstava pa je koncipirana tako, da smo se povezali z Gimnazijo v Ljutomeru in z Gimnazijo v Murski Soboti in delamo sedaj z dijaki na terenu pri zbiranju izseljenskega gradiva, zlasti od izseljencev povratnikov. Mislim, da bo to lahko imelo dvojni učinek: po eni strani bomo strokovnjake seznanili s pojavom izseljevanja konkretno v tistem prostoru, kjer imajo oni referate, hkrati pa tudi simpozij približali domačemu prebivalstvu. Tako da poskušamo v tej smeri nadaljevati.

Vera Papež Adamič: ... jaz sem ... Vera Adamičeva. Starši so izseljenci od 1923. leta. Adamič je bil župan..., oče je Dolenjec iz Suhe krajine. Ne bi govorila preveč. Rojena sem v Banjaluki, zdaj je to Srbska republika in smo izgnani ven. Moja družina je predstavljena na razstavi in jaz imam zdaj dosti tega gradiva. Nekaj dni nazaj sem bila v Banjaluki, sem našla veliko starih knjig o tem gospodu Štreklju in mojem nonotu Adamiču (za kmetijstvo za Slovence po svetu), da pomagajo v kmetijstvu in tako in sem zelo zainteresirana. Jaz osebno sem diplomirana ekonomistka, jaz to sploh nisem delala. Moj vnuk je Ivan, zaradi tega sem začela... veste, otroci so otroci, pa nimajo državljanstva, pa nisi Slovenec, pa si čifur, pa veliko problemov, tudi za državljanstvo. Ko smo prišli, smo dobili od Ministrstva za zunanje zadeve seznam in na seznamu smo; smo šli z avtobusa, konec, to je vse. Imeli smo recimo na Krasu sorodnike, so nam pomagali, potem v Suhi krajini, pri Jati, tu sem jaz delala v Ljubljani, tako da smo si pomagali. Zdaj je že 11 let, mama je umrla, ena Slovenka, so rekli v svoji domovini moram umret, druga, tretja, četrta je bolna, jaz sem najstarejša... in to zdaj. In me interesira zelo..., dosti je Slovencev v Srbski republiki, oni si ne morejo pomagati, tudi to društvo Slovencev doli v Banjaluki je zanič, prav zanič, med sabo se ne »slažu«. Jaz bom to vse moje gradivo in knjige podarila muzeju. Boste videli mojega nonota.

Božo Repe: Prišli smo nekako do konca. Zahvaljujem se sodelujočim in prisotnim na okrogli mizi. Hvala.